

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДНІПРОВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Коптєв О.С.

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ
«ПРОПАГАНДА В КІНО: МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР»**

Дніпро, 2025

Рекомендовано Вченою радою факультету суспільних наук і міжнародних відносин Протокол № 2 від 10 вересня 2025 р.

Коптєв О. (2025). Конспект лекцій з навчального курсу «Пропаганда в кіно: міжнародний вимір». ДНУ: Електронне видання. 111 с.

Конспект лекцій з навчального курсу «Пропаганда в кіно: міжнародний вимір» призначений для студентів спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, СЗ Міжнародні відносини, а також здобувачів усіх інших спеціальностей ДНУ ім. Олеся Гончара. У конспекті розкрито основні теоретико-методологічні підходи до виявлення, використання та протидії пропаганді, в тому числі під час повномасштабного вторгнення російських окупантів в Україну. Також значну роль приділено розвитку медіаграмотності та фактчекінгу, а також їх ролі у сучасному житті. До кожної теми наведено список рекомендованої літератури.

Лекція 1

«Мова кіномистецтва та його основні елементи»

Навчальні питання

1. Мова кіно: розкриття художнього потенціалу
2. Основні види кіно
3. Мова кіно як засіб розваги, інструмент виховання та освіти

Вступ

Кінематограф є одним з наймолодших видів мистецтва, що зародився на межі XIX і XX століть. Завдяки своїй доступності та наочності він швидко став найпопулярнішим у всьому світі. Фільми впливають на формування світогляду багатьох людей, допомагають дізнаватися про події, явища, різні країни та народи, а головне — дають можливість пережити цілу палітру емоцій: радість, співчуття, захват, смуток, гнів, страх тощо.

Кінематограф охоплює поняття кіномистецтва та його творів, а також кіноіндустрії — галузі економіки, яка займається виробництвом фільмів, спецефектів та анімації.

1. Мова кіно: розкриття художнього потенціалу

Відомий теоретик Денніс Макквейл перераховує основні засоби масової інформації, серед яких значну роль приділено кінематографу. Такі його характеристики, як розважальний характер, універсальна привабливість та фотографічний реалізм, надають значну перевагу перед іншими ЗМІ у подачі інформації, а навіть більше – пропаганді. Адже процес перегляду фільму – це не тільки пізнання, це завжди розвага.

Роль кіно у людському світосприйнятті описують психоаналітична та когнітивна теорії фільму. Перша говорить про роль несвідомого у сприйманні стрічки, коли глядач зачаровано дивиться на екран подібно до малої дитини, що дивиться у дзеркало, відчуваючи власну всесильність (апелюючи до

«Стадії дзеркала» Жака Лакан). При чому, «перегляд фільмів – уявна приємність, під час якої глядач входить в поле дії фільму і стає піддатливий на ідеологічні навіювання»

За словами одного з найбільш яскравих представників сучасного психоаналізу Славоя Жижека – «кіно – найбільш збочений вид мистецтва, воно не дає вам того, чого ви бажаєте, воно говорить вам як бажати».

Якщо в основі психоаналітичної теорії лежить ідея ідентифікації себе з тим, що відбувається на екрані, а панівна роль відводиться несвідомим чинникам впливу на особистість, то в основі когнітивної теорії є ідея пізнання, коли глядач є свідомим і раціональним реципієнтом інформації. За умови розуміння того, що відбувається на екрані, він може вчитися певним моделям поведінки, перейматись певними ідеями і розв'язувати відповідним чином проблеми.

Мова кіно має кілька основних функцій:

1. *Комунікативна функція* – її основне призначення це передача інформації. Через візуальні і звукові засоби режисер може доносити до глядача різноманітні ідеї, концепції та емоції. Ця мова дозволяє робити складні думки доступними для широкої аудиторії, використовуючи універсальні візуальні та аудіальні символи. Мова кіно дозволяє передавати складні емоційні стани і настрої через візуальні та аудіальні засоби. За допомогою акторської гри, музичного супроводу, кольорової палітри та освітлення, кіно може викликати різні емоції у глядача, такі як радість, сум, страх або тривогу.

2. *Естетична функція* допомагає створювати красиві, гармонійні або, навпаки, дисгармонійні зображення, які впливають на глядацькі емоції та свідомість.

3. *Емоційна функція* здатна викликати різноманітні емоції у глядачів: від сміху до страху, від захоплення до смутку. Поєднання зображень, звуків та акторської гри дозволяє режисерам будувати емоційні хвилі, які занурюють глядача у сюжет.

4. *Символічна функція* пов'язана з використанням символів в мові кіно, де окремі елементи — колір, світло, рухи камери або музика — набувають

глибшого змісту. Це дозволяє передавати складні ідеї або концепції, використовуючи лише візуальні образи або звукові акценти.

Мова кіно – це кінематографічний спосіб передачі почуттів та змісту вмісту у сценарії через екран. Мова кіно складається із сукупності художніх засобів, прийомів і способів передачі глядачам змісту, емоцій, ідей за допомогою візуальних і акустичних елементів.

Основними елементами мови кіно є кадр, композиція, монтаж, рух камери, освітлення, звук, колір і акторська гра. Мову кіно можна порівняти з мовою літератури, де замість слів використовуються кадри, монтаж та інші технічні прийоми для побудови історії. Це форма мистецької комунікації, яка має свої правила, але залишає простір для експериментів.

1. Кадр і композиція — це основна одиниця кіно. За допомогою правильної композиції можна сконцентрувати увагу на важливих елементах, передати певний настрій чи ідею. Композиція формує зображення, надаючи йому естетичної та змістовної завершеності.

2. Монтаж — це процес з'єднання окремих кадрів у послідовність, що формує наратив. Він дозволяє змінювати час і простір, посилювати драматизм та настрої. Монтаж визначає темп і ритм фільму, створює зв'язок між різними сценами.

3. Композиція кадру – це мистецтво розміщення елементів у кадрі, створення естетично приємної та емоційно сильної композиції.

4. Звук і музика – включає діалоги, шумові ефекти та музику. Він допомагає підкреслювати емоції, передавати настрої і навіть створювати символічні акценти. Звук у поєднанні з візуальними елементами формує повноцінне занурення глядача в події на екрані.

5. Рух камери – створює динаміку, а також підсилює занурення глядача у події фільму. Камера може бути статичною, стежити за рухом персонажів або передавати їх суб'єктивний погляд.

2. Основні види кіно

Основні види кіно включають кілька жанрових напрямів, кожен з яких має свої особливості та методи виразності. Серед основних видів кіно виділяють наступні:

1. *Художнє (ігрове) кіно* створюється за допомогою акторської гри, сценаріїв і постановок. У ньому використовуються вигадані персонажі та сюжети. Художнє кіно охоплює різні жанри, такі як: драма, комедія, трилер, фантастика, бойовик, мелодрама та історичне кіно.

2. *Документальне кіно* зосереджується на реальних подіях, явищах, людях і ситуаціях. Його основною метою є інформування або відображення реальності без використання вигаданих елементів. Документальні фільми також бувають таких підвидів:

- хроніка (репортажі з місця подій);
- публіцистика (аналітичні фільми про суспільно-політичні теми);
- біографічне кіно.

3. *Мультиплікаційне (анімаційне) кіно* створюються за допомогою намальованих або комп'ютерних зображень. В свою чергу, вони поділяються на наступні:

- мальовані фільми;
- комп'ютерна анімація;
- лялькова анімація;
- стоп-моушн анімація.

4. *Короткометражне кіно* зазвичай, тривають до 20 хвилин. Вони часто використовуються для експериментів, або передачі коротких, але емоційно насичених історій.

5. *Історичне кіно* зосереджується на дослідженні та популяризації наукових знань. Фільми цього жанру висвітлюють різноманітні теми, такі як історія, космос, медицина, технології, природа.

6. *Комедії* спрямовані дарувати радість та позитив. Як правило, мають головного героя та загальну проблематику.

7. *Драма* акцентує увагу глядачів на серйозних темах, зазвичай заснована на конфлікті між персонажами.

Варто розуміти, що драма і комедія — це два основні жанри в кінематографі та театрі, які суттєво відрізняються як за темами, так і за емоційним впливом на глядачів. Наприклад, драма зазвичай зосереджується на серйозних та глибоких темах, таких як конфлікти, емоційні страждання, соціальні проблеми, життєві труднощі та моральні дилеми. Вона часто досліджує складні людські взаємини та життєві кризи, змушуючи глядача замислюватися над важливими аспектами існування. А комедія спрямована на розвагу та виклик позитивних емоцій, таких як сміх та радість. Теми комедії часто пов'язані з курйозними ситуаціями, помилковими або незручними обставинами, які викликають гумористичні наслідки. Її мета — показати легкий і веселий погляд на життя.

Також драма прагне викликати в глядача сильні емоції, такі як співчуття, сум, страх, тривогу або розчарування. Вона часто торкається болючих тем і відображає серйозні життєві виклики, змушуючи глядача співпереживати героям і їхнім проблемам. А комедія, навпаки, покликана підняти настрій і розслабити глядача. Вона спонукає до сміху та веселощів, а часто її метою є показати буденні проблеми в комічному або абсурдному світлі, роблячи їх менш серйозними.

Разом з цим, наприклад, у драмі персонажі, зазвичай, глибоко опрацьовані, зі складними внутрішніми конфліктами та розвитком характеру. Їхні дії та рішення мають серйозні наслідки, що можуть призводити до трагедії або морального випробування. У комедії ж персонажі часто представлені у перебільшеній формі, іноді карикатурно. Їхні дії можуть бути нелогічними, ексцентричними або абсурдними, що підсилює комічний ефект. Часто вони потрапляють у безглузді ситуації, з яких виходять завдяки випадковостям чи дотепності.

Драма може мати як щасливий, так і трагічний фінал. Головне у драмі — це відображення внутрішнього розвитку персонажів та зміна їхнього життя під

впливом подій. Результат може бути невизначеним або сумним, але він завжди викликає глибоке емоційне враження. А комедія, традиційно, має щасливий фінал, де всі проблеми або непорозуміння вирішуються. Вона прагне забезпечити відчуття задоволення та завершеності, залишаючи глядача в гарному настрої.

3. Мова кіно як засіб розваги, інструмент виховання та освіти

Мова кіно використовується в різних типах кінематографічних творів: від художніх фільмів до документальних і анімаційних стрічок. Вона також знаходить своє застосування в телевізійних серіалах, рекламних роликах, музичних кліпах та навіть у відеоіграх. Кожен з цих видів аудіовізуальної продукції має свою специфіку, але всі вони користуються універсальною мовою кіно.

Особливо важливою мова кіно є в художньому кінематографі, де вона використовується для створення глибоких і емоційно насичених історій. Документальні фільми застосовують її для того, щоб зробити фактологічний матеріал більш захоплюючим і доступним для широкої аудиторії. Реклама і музичні кліпи використовують мову кіно для створення коротких і сильних емоційних вражень.

Кіно є невід'ємним джерелом розваг, яке зачаровує нас своїми історіями, персонажами, музикою та ефектами. Від комедій до трилерів, від наукової фантастики до історичних драм, кіно пропонує величезний вибір жанрів на будь-який смак. Наприклад, різноманіття жанрів кіно, від комедій до драматичних фільмів, дозволяє кожному знайти щось для себе. Також захоплюючі сюжети з непередбачуваними поворотами та емоційними переживаннями за героїв роблять кіно привабливим і незабутнім персонажі, з їхніми характерами та історіями, стають нашими вірними супутниками в кінотеатрі.

Кінематограф з моменту свого виникнення став одним із найважливіших засобів розваги для масової аудиторії. Завдяки своїй унікальній здатності

поєднувати візуальні, звукові та драматичні елементи, кіно створює особливий досвід, що захоплює та занурює глядача у вигадані світи та історії.

Кіно вже давно стало масовим видом розваг завдяки доступності для широких верств населення. Відвідування кінотеатрів, перегляд фільмів удома на телебаченні або через стрімінгові сервіси сьогодні дозволяють глядачам зануритися в різноманітні жанри — від комедій і пригод до трилерів і фантастики, де кожен глядач може знайти фільм, який відповідатиме його настрою та інтересам.

Фільми часто слугують способом емоційного відпочинку, даючи змогу відволіктися від буденних проблем. Кіно допомагає випробувати широкий спектр емоцій — радість, сміх, страх, захоплення, співчуття. Перегляд комедій, наприклад, може забезпечити емоційний підйом і зняти напругу, тоді як драматичні або трилери здатні дати можливість відчувати сильні емоції в безпечному середовищі.

Фільми також дозволяють глядачам тимчасово втекти від повсякденних проблем, занурюючись у захоплюючі вигадані світи. Фантастичні, пригодницькі та фентезійні фільми надають можливість пережити події, які в реальному житті неможливі, тим самим забезпечуючи унікальний досвід.

Перегляд кіно часто є й соціальною подією, оскільки, як було сказано раніше, відвідування кінотеатрів, або перегляд фільмів разом із родиною та друзями сприяє створенню спільних емоцій і вражень. Спільне обговорення побаченого фільму може стати джерелом цікавих дискусій, а також зміцнювати соціальні зв'язки.

Не можна обійти й той факт, що кіно відіграє важливу роль у формуванні популярної культури, створюючи тренди та впливаючи на масову свідомість. Багато популярних фільмів та персонажів стають іконами культури, які впливають на моду, поведінку та світогляд людей.

Окремої уваги заслуговує мова кіно як інструмент виховання. Адже це не тільки розвага, але й сильний інструмент виховання, який формує наші цінності, погляди та ставлення до світу. Фільми можуть навчити нас

співчуттю, доброті, відповідальності та любові до життя. Кіно дозволяє нам пережити широкий спектр емоцій, від радості до смутку, від любові до ненависті, змінити наші погляди на світ, формувати наші цінності та мотиви, дає нам змогу побачити світ очима інших людей, а також зрозуміти їхні проблеми та емоції.

Кінематограф, окрім своєї розважальної функції, має й значний виховний потенціал. Завдяки поєднанню візуальних, звукових та емоційних елементів кіно здатне впливати на свідомість, формувати моральні цінності та світогляд. Кіно використовується як інструмент виховання в різних сферах: від шкільної освіти до соціального розвитку.

Дійсно, освітні фільми вже давно є невід'ємною частиною навчального процесу. Завдяки візуалізації складних тем, таких як фізичні, біологічні чи історичні процеси, фільми допомагають учням та студентам краще засвоювати навчальний матеріал. Вони дозволяють бачити явища, які неможливо продемонструвати в реальності, тим самим підвищуючи рівень розуміння. Наприклад, фільми про природу дозволяють спостерігати за тваринами в їхньому природному середовищі, а документальні стрічки про наукові відкриття сприяють розвитку інтересу до науки.

Також кіно активно використовується і як засіб соціального виховання. Зокрема, такі проблеми як: дискримінація, бідність, екологічні кризи, або права людини, часто стають центральними темами фільмів. Перегляд таких кінострічок стимулює глядачів замислитися над важливими питаннями, впливає на їхнє ставлення до соціальних викликів та формує громадянську свідомість. Це особливо важливо для виховання підростаючого покоління, яке вчиться розуміти і вирішувати глобальні проблеми через кінематограф.

Так само кінематограф здатний розвивати емоційний інтелект глядачів, допомагаючи їм краще розуміти власні емоції та емоції інших людей. Через взаємодію з персонажами та співпереживання їхнім труднощам або радостям глядачі вчаться емпатії, терпимості та розумінню чужих почуттів. Це особливо актуально для дитячих фільмів, де важливим є виховання емпатії та емоційної

стійкості. А ще фільми про історію нації, її героїчні моменти або важкі випробування мають важливе значення у вихованні патріотизму. Такі кінострічки, як історичні драми, військові фільми, знімаються для того, щоб підкреслити важливість національної ідентичності, гордості за свою країну та її досягнення. Вони передають цінності солідарності, мужності та жертвності. Також й мотиваційні фільми, що розповідають історії успіху, є потужним інструментом у розвитку особистості. Вони показують приклади подолання труднощів, досягнення мети попри перешкоди, що може спонукати глядачів до власних звершень та саморозвитку. Перегляд таких фільмів особливо корисний для молоді, яка шукає мотивацію та натхнення.

Підсумовуючи вищезгадане можна зробити висновки про те, що мова кіно є важливим інструмент, який дозволяє творцям фільмів передавати складні ідеї, емоції та цінності, що робить її особливо цінною для творчого вираження. Кіномова є візуальним мовленням, що дозволяє передавати ідеї більш емоційно і динамічно, ніж простий текст. Образи в кіно мають глибокий значення, вони дозволяють передати емоції, ідеї та думки без слів. Кіно також активно використовує символи для того, щоб надати глибшого значення своєму повідомленню, і занурити глядача в роздуми.

Також ми розуміємо, що кіномистецтво має потужний вплив на формування світогляду та суспільної свідомості. Воно розширює наші горизонти, стимулює критичне мислення і допомагає нам краще зрозуміти себе і світ навколо та надає нам інформацію про світ і допомагає зрозуміти складні події та явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій І. В., Конівіцька Т. Я. Мова кінематографа України як інструмент формування національної ідентичності. – 2023. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11904/1/52.pdf>.

2. Конівіцька, Т. (2023). Мовні коди українського кіно. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11721/1/Конівіцька_м_ова_кордон_2023%20%281%29.pdf.
3. Кузьменко, А. В. (2021). Феномен взаємодії світової літератури і кіно на межі ХХ–ХХІ століть. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/661a00ab-4aa6-44c2-82cd-36d8bfa34f04/content>.
4. Медвідь, Н. О., Кузьменко, А. В. (2022). Взаємодія літератури і кіно в процесі екранізації. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bbeec03e-97d8-4c31-8204-572ff61d79ed/content>.

Лекція №2

«Історія кіно та його вплив на життя людей»

Навчальні питання

1. Історія виникнення кінематографа
2. Роль технологічного процесу у кіновиробництві
3. Вплив кінематографа на культуру та традиції

Вступ

Кінематограф, як мистецтво і форма масової комунікації, є одним з найзначніших культурних феноменів ХХ і ХХІ століть. Від своєї появи він не тільки радикально змінив спосіб, яким ми розважаємося, але й вплинув на соціальні, культурні та навіть політичні аспекти життя.

Завдяки кінематографу суспільство отримало потужний інструмент для відображення реальності, формування колективної свідомості та впливу на громадську думку. Фільми здатні викликати сильні емоції, піднімати важливі етичні питання, руйнувати стереотипи або, навпаки, їх укріплювати. Через екран глядачі мають змогу побачити інші культури, історичні події,

альтернативні реальності та особисті драми, що сприяє розвитку емпатії, критичного мислення і культурного розуміння.

Як ми вже знаємо, кіно сьогодні є не тільки розвагою, а й важливим інструментом освіти, політичної пропаганди, ідентичності та протесту. У різні історичні періоди воно відіграло роль дзеркала суспільства, відображаючи його страхи, мрії, конфлікти і трансформації. В епоху цифрових технологій та глобалізації кінематограф вийшов за межі кінотеатрів, ставши доступним кожному через стрімінгові платформи, що ще більше посилило його вплив на масову свідомість.

1. Історія виникнення кінематографа

Виникнення кінематографа розпочалося з експериментів зі створення рухомих зображень та спроб їх запису і відтворення. Основними піонерами в цій сфері стали брати Огюст і Луї Люм'єри з Франції, які розробили апаратуру, що дозволяла знімати і демонструвати зображення на великому екрані. Вони представили свій винахід — кінокамеру «Сінематограф» — і отримали на нього патент. Першочергово, їхнім наміром було документування історичних подій, без уявлення про кінематограф як мистецтво.

Датою народження кіно вважається 28 грудня 1895 року, коли відбувся перший публічний сеанс у паризькому «Гранд-кафе» на бульварі Капуцинок. Показували короткі німі ролики, зокрема документальну стрічку «Вихід робітників з фабрики Люм'єрів».

Визнаними винахідниками кінематографа стали французи, брати Луї і Огюст Люм'єри. Апаратура Люм'єрів виявилася дуже зручною, з її допомогою можна було легко знімати і демонструвати фільми на великому екрані, що і зумовило успіх їхнього винаходу. «Кінематограф» (або «сінематограф») – саме так називалося пристрій Люм'єрів.

Перша публічна демонстрація була дана в Парижі ще в березні 1895 р., але днем народження кіно вважається інша дата, 28 грудня 1895 р., коли відбувся перший комерційний кіносеанс (це сталося в підвалі «Гран Кафе» на

бульварі Капуцинів). Широке висвітлення в пресі призвело до того, що вже в 1895 році братам Люм'єр почали надходити пропозиції про проведення сеансів в інших містах та країнах. Щоб впоратися зі зростаючим обсягом заявок, вони вдалися до системи концесій, при якій замовники брали напрокат проєкційні апарати, а представники компанії Люм'єрів їх монтували на місцях і проводили сеанси, з передачею 60% від зборів авторам «сінематографу».

Особливу популярність здобув фільм «Прибуття потягу на вокзал Ла-Сьота». Зображення поїзда, що наближається до глядачів, було настільки реалістичним, що викликало сильне враження; деякі глядачі, переповнені страхом, навіть стрибали зі своїх місць. Після цього фільму оператори з різних країн почали створювати схожі стрічки на вокзалах, що дало початок першим «бродячим» кіносюжетам. Фільм «Политий поливальник» став прообразом сучасної комедії.

Німі фільми переважно включали комедії з фізичними жартами, і кіно сприймалося більше як атракціон, ніж як форма мистецтва. У ті часи ще не існувало професійних акторів кіно, тому для зйомок залучали театральних, циркових та естрадних артистів.

Водночас з братами Люм'єр свої пошуки у кінематографі розпочав Жорж Мельєс, з іменем якого пов'язане виникнення феномена ігрового кіно («Червона шапочка», «Синя борода», «Подорож на Місяць» тощо). Саме у надрах ігрового кіно і почне складатися система жанрів, серед яких особливою популярністю користувалися мелодрама, комічна драма, авантюрний фільм. Вони існували на екрані і самостійно, і доповнювали один одного.

Жорж Мельєс — французький підприємець, режисер, один з засновників світового кінематографа. В 1895 році він опинився на одному з перших кіносеансів братів Люм'єр й відразу ж став палким прихильником кінематографу. Не зумівши придбати в Люм'єрів сконструйовану ними камеру-проектор (він пропонував великі гроші, але Люм'єри відмовили, оскільки намагалися зберегти монополію на нову розвагу, вважаючи, що вона досить швидко вийде з моди й треба користатись цим по повній), Мельєс

знайшов можливість придбати аналогічний апарат англійського виробництва й почав активно експериментувати.

Вже в 1896 році він знайшов спосіб створення перших спецефектів, заснованих на стоп-кадрі, покадровій зйомці, подвійній та багатократній експозиції, пришвидшеній та уповільненій протяжності плівки, каширування та інших засобах. В 1897 році Мельєс заснував власну студію «Стар фільм» (фр. Star Film) в своєму маєтку в Монтре й почав активне виробництво короткометражних кінофільмів. Також знімав «псевдохроніку» — постановочні сюжети, які відтворювали реальні події. З 1896 по 1913 роки Мельєс зняв понад 500 фільмів тривалістю від однієї до 40 хвилин (різні джерела вказують від 517 до 666 фільмів), з яких збереглося близько 200. Найвідомішою його роботою є відома комедія «Подорож на Місяць» (1902) — перший в історії кінематографа науково-фантастичний фільм.

На початковому етапі фільми знімали без монтажу і нерухомою камерою. Французький режисер Жорж Мельєс першим почав використовувати монтаж, трюки та спецефекти, за що його прозвали «кіночарівником». Наприклад, він вперше застосував ефект стоп-кадру у науково-фантастичному фільмі «Подорож на Місяць».

Класичним представником німого кіно вважається універсальний кіномитець Чарлі Чаплін (1889—1977), який був американським і англійським актором, сценаристом, композитором, кінорежисером, продюсером і монтажником. У дев'ять років Чарлі приєднався до дитячої танцювальної групи, де у нього з'явилася можливість розсмішити публіку на одному з виступів. Через п'ять років, у чотирнадцятирічному віці, Чарлі отримує постійну роботу в театрі, також виступає у вар'єте, вивчає гру на скрипці і бере уроки театрального диригента.

Чаплін увійшов в історію кіно як один із найвідоміших коміків світового кінематографа. Він створив легендарний образ бродяжки Чарлі: мішкувати штани, великі черевики, вузький візитка, котелок на голові, маленькі чорні вусики та тростинка в руках. Передати емоції та зміст без звуку було складно,

і основним засобом виразності в німому кіно була пантоміма. Бродяжка — персонаж багатогранний: він самотній і романтичний, водночас його вчинки можуть бути нахабними, але він залишається джентльменом. Він виражав ці якості через міміку, жести, виразність рухів і комічну ходу. Хоча багато хто намагався наслідувати цей образ, він залишився неповторним завдяки унікальному стилю Чарлі Чапліна. Завдяки великій популярності, гонорари Чапліна швидко зросли, і в 1917 році він став найбільш високооплачуваним актором з контрактом на мільйон доларів. Чарлі Чаплін разом з колегами заснував кіностудію United Artists, де почав створювати свої повнометражні фільми. Серед його класичних робіт — «Золота лихоманка», «Цирк», «Вогні великого міста», і «Великий диктатор».

Серед характерних ознак німого кіно можна виділити: спеціальні титри з репліками героїв, активну міміку та жестикуляцію акторів, відсутність звукового ряду, окрім мелодії чи теми фільму та пришвидшений показ кадрів.

Серед новаторів світового кінематографа були також українці. Ще в 1893 році Йосип Тимченко, видатний винахідник з Харківщини, який працював механіком в Одеському університеті, розробив кіноапарат (попередник сучасної кінокамери) та кінопроектор. Тимченко зняв відео з вершниками та металниками списів, які потім демонструвались в одеському готелі «Франція».

В свою чергу, перші аматорські зйомки в Україні провів харківський фотограф Альфред Федецький, який зафільмував перенесення ікони Божої Матері до харківського Покровського монастиря. У вересні 1896 року в Харкові фотограф Альфред Федецький зняв кілька короткометражних сюжетів, які були показані в оперному театрі. Хоча актори в німому кіно не розмовляли, їхні емоції та сюжет передавались через артикуляцію, титри, а також через виразні жести, рухи і міміку. Фільми часто супроводжувались живою музикою, яку виконували піаністи-тапери або спеціально запрошені оркестри.

Один з шедеврів німого кінематографа — чорно-білий фільм «Земля» (1930), режисерований Олександром Довженком, здобув величезний успіх в Європі, хоча в Україні спочатку зазнав критики. Лише після того, як був високо оцінений на Всесвітній виставці в Брюсселі, його визнали одним із 12 найкращих фільмів усіх часів і народів (1958), за результатами опитування 117 кінознавців з 26 країн.

Еру звукового кіно започаткувала американська стрічка «Співець джазу» (1927), режисер Алан Кросланд. Серед перших кольорових фільмів виділяється «Віднесені вітром» (1939), режисера Віктора Флемінга, адаптація однойменного роману Маргарет Мітчелл, яка стала найбільш касовою стрічкою американського кінематографа того часу.

З початку 2000-х років у кінематографі почали активно використовувати графічні редактори та візуальні ефекти. Це докорінно змінило підхід до знімального процесу і дало навій поштовх до розвитку кінематографа. Сьогодні для створення простору, наприклад, цілого міста, використовують тривимірні графічні редактори. Завдяки комп'ютерному моделюванню можна показати, як актор «старіє» або «молодшає».

Для створення фантастичних персонажів використовують аніматроніку — техніку створення електронних ляльок, як це було, наприклад, з динозаврами у фільмі «Парк Юрського періоду». Найкращі фільми, в яких використовуються складні трюки та візуальні ефекти, часто отримують премію «Оскар» у номінації «Кращі візуальні ефекти». Серед таких відзначилися відомі стрічки, як «Володар перснів», «Кінг-Конг», «Титанік», «Аватар» і «Інтерстеллар». Десь в цей час з'явився й хромакей — це спеціальне полотно синього чи зеленого кольору, на яке під час монтажу можна накласти будь яке зображення. Технологія Motion Capture (захоплення руху) перенесення міміки та жестикуляції з реального актора на графічну комп'ютерну модель.

2. Роль технологічного процесу у кіновиробництві

Неможливо переоцінити роль сучасних технологій у розвиток кіно. Адже початковий кінематограф був німим і чорно-білим. А розвиток таких технологій, таких як звукозапис (1927, «The Jazz Singer»), кольоровий фільм (1930-і роки), та комп'ютерна графіка, значно розширили можливості кіно. Кінокамера та плівка постійно удосконалювалися кінокамери та плівка, що дозволило знімати фільми в кольорі, з кращою роздільною здатністю та ефектами. Розробки в галузі звукозапису та монтажу дозволили створювати складні звукові доріжки та редагувати фільми з більшою точністю. Також виникли спеціальні ефекти, що дозволяли створювати неймовірні візуальні образи, які неможливо було б отримати іншим шляхом.

На зорі кінематографа сформувалася традиція залучати відомих художників до створення фільмів, серед яких були Сальвадор Далі та Пабло Пікассо. Музику до кінофільмів і мультфільмів писали також видатні композитори, такі як Каміль Сен-Санс, Артур Онеггер, Даріус Мійо, Ерік Саті, Бенджамін Бріттен, Пауль Хіндеміт, Дмитро Шостакович, Альфред Шнітке та Едісон Денисов. Серед українських композиторів особливе місце займають Борис Лятошинський, Леонід Грабовський, Мирослав Скорик, Євген Станкович, Володимир Бистряков та інші. Наприклад, Джон Вільямс створив головну музичну тему до фільмів «Зоряні війни», яка ідеально підкреслила атмосферу стрічки та стала надзвичайно відомою.

Про важливість звукового оформлення у кіновиробництві:

Діалоги – це основа сюжету. Звук повинен бути чітким і зрозумілим, щоб глядач міг сприймати розмову персонажів.

Музика є емоційним фоном фільму. Вона може підкреслити драматизм, створити настрій і вплинути на сприйняття глядача. В свою чергу, звукові ефекти допомагають створити атмосферу, передати рух, посилити напруження або створити комічний ефект.

Кінематограф, як потужна і багатогранна індустрія, сприяв розвитку багатьох професійних сфер. Серед них:

Акторська майстерність. Кіно стало майданчиком для акторів, де вони можуть розкрити свої таланти, створюючи різноманітні образи. Кіноактори здобули широку популярність, а акторська майстерність отримала нові вимоги, зокрема роботу з камерою, інтимні сцени, техніку зйомок безперервних дублів.

Режисура та продюсування. Поява кінематографа сприяла розвитку режисерської професії. Режисери визначають бачення фільму, керують процесом створення від сценарію до монтажу. Продюсери, зі свого боку, займаються фінансовими й організаційними питаннями, шукають інвестиції та керують проектами.

Операторське мистецтво. Кінематограф вивів професію оператора на новий рівень. Оператори відповідають за те, як виглядатиме фільм візуально. Вони працюють з освітленням, вибирають ракурси та рух камери для передачі емоцій і настрою сцени.

Монтаж та постпродакшн. Сучасні кінофільми вимагають високого рівня професіоналізму в монтажі та постпродакшн-процесах. Монтажери відповідають за вибір і з'єднання окремих кадрів, щоб створити цілісну і динамічну історію.

Звуковий дизайн та композиторська діяльність. Звукові дизайнери та композитори створюють аудіосупровід фільмів, що допомагає передавати емоції, напругу або атмосферу. Це включає як музичні композиції, так і фонові шуми та звукові ефекти.

3. Вплив кінематографа на культуру та традиції

Ми вже знаємо, що кінематограф – є одним із найвпливовіших видів мистецтва, який суттєво вплинув на культуру та традиції суспільств по всьому світу. Кіно не лише відображає культурні явища, а й активно впливає на їхнє формування, зміну та розвиток. Унікальна здатність кінематографа поєднувати візуальне мистецтво, літературу, музику та театральну

майстерність робить його потужним засобом впливу на світогляд людей, створення нових культурних трендів та формування нових соціальних норм.

Дійсно, кіно впливає на моду та стиль одягу, зачісок, прикрас, що демонструють персонажі у фільмах. Фільми також популяризують музичні жанри та танці, впливаючи на смаки та тенденції в музичній індустрії.

Також цікаво те, що кіно вводить в ужиток нові слова та вислови, що стають частиною мови, а також популяризує діалекти та акценти. Воно має унікальну здатність відображати культурні традиції та звичаї різних народів, роблячи їх доступними для широкого загалу. Це особливо важливо в умовах глобалізації, коли багато традицій можуть бути забуті або витіснені сучасними явищами.

Зокрема, фільми, особливо документальні, історичні та етнографічні, допомагають зберігати культурну спадщину, демонструючи народні обряди, звичаї, мистецтво, народну музику та архітектуру. Наприклад, кінострічки, що зображають національні свята, весільні обряди або релігійні ритуали, зберігають ці традиції для майбутніх поколінь. Кіно має здатність не тільки зберігати традиції, але й створювати нові культурні стандарти. Вплив кінематографа особливо помітний у сфері моди, поведінки та споживання. Відомі кіногерої часто стають символами стилю, зразками для наслідування, впливаючи на те, як одягаються люди, як вони говорять або навіть мислять. Наприклад, стиль Джеймса Бонда або Одрі Хепберн зі стрічки «Сніданок у Тіффані» стали іконами моди та символами елегантності.

Також мова кіно відіграє важливу роль у формуванні ціннісних орієнтирів та зміні суспільних цінностей. Через кіно люди осмислюють соціальні проблеми, обговорюють питання рівності, толерантності, боротьби за права людини. Багато фільмів, такі як «12 розгніваних чоловіків» (1957) або «Зелена книга» (2018), відкривають перед глядачами складні соціальні питання, впливаючи на формування громадської думки.

Неможна не помічати, що кіно є одним із головних засобів глобалізації культури. Через кінематограф глядачі різних країн отримують доступ до культурних явищ інших народів. Це сприяє взаємному культурному

збагаченню та обміну традиціями. Наприклад, японська культура набула великої популярності в усьому світі завдяки кінострічкам і анімації, таким як «Принцеса Мононоке» або «Тоторо». Голлівуд, своєю чергою, поширює західні цінності, моду та стиль життя по всьому світу. Також воно стало сильним інструментом соціального коментування. Такі фільми як «12 Angry Men» (1957) чи «The Godfather» (1972) досліджували соціальні, політичні і моральні питання, що відображали дух часу.

Кінематограф також не рідко стає засобом політичної пропаганди або соціальної критики. У часи війн, політичних криз або соціальних перетворень кіно використовували для впливу на маси, формування ідеології та підтримки певних політичних поглядів. Наприклад, в Радянському Союзі та нацистській Німеччині кінофільми активно використовувалися для пропаганди державної ідеології.

Окрему увагу можна приділити кіно як засобу пропаганди та агітації. В цьому розрізі, наприклад, воно має ідеологічний вплив, адже може використовуватися для пропаганди ідей, цінностей та образів, що сприяють певній ідеології. Так само й для підвищення патріотизму на національній ідентичності. Адже фільми можуть сприяти патріотизму та формуванню національної ідентичності, підкреслюючи гордість за свою країну. Нерідко кінострічки також відверто маніпулюють свідомістю глядачів. Навіть існує спеціальний термін «пропагандистське кіно».

Підбиваючи підсумки можна наголосити, що кінематограф має величезний вплив на життя людей, формуючи культурні уявлення, впливаючи на емоційний стан і соціальні норми. Від перших експериментів до сучасних цифрових шедеврів, кіно продовжує бути важливим і потужним засобом комунікації і впливу на суспільство. Його історія і розвиток демонструють, як мистецтво може змінювати світ і наше місце в ньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій І. В., Конівіцька Т. Я. Мова кінематографа України як інструмент формування національної ідентичності. – 2023. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11904/1/52.pdf>.
2. Волошина О., Школяр М. Соціальні стереотипи в сучасному кіно // соціологія–соціальна робота та соціальне забезпечення–регулювання соціальних проблем. URL: <https://biotechuniv.edu.ua/wp-content/uploads/2023/05/kaf-unesco-stud-zb-2.pdf#page=13>.
3. Журавльова Т. Українське екранне мистецтво початку ХХІ століття в процесі національної ідентифікації //Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені ІК Карпенка-Карого. – 2023. – №. 32. – С. 93-100. URL: <http://nv.knutkt.edu.ua/article/view/281329/280375>.
4. Ягольник Ю. В. Вплив кінематографу на політичні процеси: світовий та український досвід. – 2020. URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/965>.

Лекція 3

«Розвиток українського кіно»

Навчальні питання

1. Історія розвитку українського кіно
2. Вплив радянської ідеології на український кінематограф
3. Сучасне українське кіно та його роль у національній ідентичності

Вступ

Українське кіно пройшло тривалий шлях розвитку, від перших кінозйомок у кінці ХІХ століття до міжнародного визнання у ХХІ столітті. Воно переживало періоди злетів і падінь, залежало від політичних та економічних умов, але зберегло свою унікальність і самобутність. Розвиток

українського кіно тісно пов'язаний із історичними подіями, що відбувалися в країні та впливали на формування національної ідентичності і культури.

У різні періоди історії українське кіно виконувало не лише естетичну, але й важливу соціальну та ідеологічну функцію. У 1920–1930-х роках, за часів радянської влади, воно стало інструментом пропаганди, проте саме тоді з'явилися й видатні режисери, як-от Олександр Довженко, чия стрічка «Земля» увійшла до світового кінематографічного канону. Після Другої світової війни український кінематограф зазнав жорсткого контролю з боку цензури, що суттєво обмежувало творчу свободу митців.

Однак навіть в умовах ідеологічного тиску українські кінематографісти знаходили способи зберегти національні мотиви, мову та культуру у своїх роботах. З настанням періоду перебудови в 1980-х роках з'явилася нова хвиля режисерів, які прагнули переосмислити історію та сучасність України.

Після здобуття незалежності у 1991 році українське кіно опинилося у складному становищі через фінансову кризу та відсутність державної підтримки. Проте вже у 2010-х роках відбувся справжній ренесанс національного кінематографа. Завдяки реформам, створенню Державного агентства України з питань кіно та розвитку міжнародної співпраці, вітчизняне кіно почало активно відроджуватися.

Нові українські фільми почали отримувати визнання на престижних світових фестивалях. Стрічки, як-от «Плем'я» Мирослава Слабошпицького, «Кіборги» Ахтема Сеїтаблаєва, «Атлантида» Валентина Васяновича чи «Стоп-Земля» Катерини Горностай, стали не лише художніми досягненнями, але й глибоким осмисленням української ідентичності, війни, травм і надії на майбутнє.

1. Історія розвитку українського кіно

Історія українського кіно розпочалася в 1896 році, коли в Харкові фотограф Альфред Федецький зняв кілька хронікальних сюжетів, що вважаються першими українськими кінозйомками. Уже в грудні того ж року він організував перший публічний кінопоказ у Харківському оперному театрі.

Проте деякі дослідники стверджують, що початок українського кінематографа варто відносити до 1893 року, коли механік Одеського університету Йосип Тимченко створив перші кінознімальні та кінопроекційні апарати.

На початку ХХ століття кінематограф в Україні розвивався переважно у великих містах, таких як Одеса, Харків і Львів. У цей період покази фільмів мали здебільшого документальний характер і демонстрували важливі суспільні події. Проте дуже швидко в Україні починають з'являтися і художні фільми.

Так, у 1911 році Данило Сахненко зняв перше німе кіно в Україні, відзняте «Запорізька Січ» про події 16 століття. Після проголошення незалежності Української Народної Республіки в 1918 році кінематограф став частиною державної політики. Того ж року гетьман Павло Скоропадський видав указ про українізацію кіно, що призвело до створення першої української державної кіноорганізації «Українфільм». Організація мала на меті створення патріотичних та історично-героїчних фільмів. Проте через коротке існування УНР і прихід радянської влади в Україні «Українфільм» припинив своє функціонування у 1919 році.

У 1922 році за радянської влади було створено Всеукраїнське фотокіноуправління (ВУФКУ), яке відіграло важливу роль у відновленні та розвитку кіноіндустрії. ВУФКУ реконструювало студії в Одесі та Ялті, а в 1928 році було запущено Київську кінофабрику, яка згодом перетворилася на Київську кіностудію ім. Олександра Довженка.

Одним із найвизначніших постатей українського кінематографа цього періоду став Олександр Довженко. Його фільми «Звенигора» (1928) та «Земля» (1930) стали класикою світового кіномистецтва. Творчість Довженка започаткувала стиль, який отримав назву «українське поетичне кіно».

У 1927 році на екрани вийшла перша українська мультиплікаційна стрічка «Казка про солом'яного бичка», створена за мотивами народної казки, яка не збереглася до наших днів. А вже у 1920-1930-х роках загалом сталося зростання популярності українського кіно, воно почало набувати

міжнародного визнання. Також вперше було впроваджено звукове кіно. Як було сказано, виникла кіностудія «Українфільм». Після цього національне кіно починає відходити від свого мистецького напрямку, перетворюючись на інструмент пропаганди.

Вже у ті часи прослідковувалися основні ідеї та мотиви кінострічок, зокрема, ідеї національної ідентичності, історичний підтекст, з'являлися фільми про кохання та стосунки, а також порушувалися важливі соціальні проблеми.

2. Вплив радянської ідеології на український кінематограф

Український кінематограф, як і багато інших сфер культури, був об'єктом активного ідеологічного контролю з боку радянської влади протягом усього існування СРСР. З моменту встановлення радянської влади в Україні кіно було визнане одним із ключових інструментів для поширення радянської пропаганди, що значно вплинуло на його розвиток, тематику та стилістику. За радянських часів українське кіно розвивалося, але часто знімалося російською мовою, і українська кінопродукція з часом зникла з масового обігу.

Протягом всього часу українське кіно зазнавало впливу загальної політики СРСР, що орієнтувалася на ідеологічний контроль і русифікацію. З приходом радянської влади українське кіно було повністю підпорядковане центральним органам управління СРСР, зокрема Державному комітету у справах кінематографії (Госкіно). Центральна влада визнавала кіно потужним засобом впливу на маси, тому кінематограф використовувався для пропаганди комуністичних цінностей, соціалістичних ідей, культу особистості Сталіна та боротьби з «ворогами народу». Це призвело до обмеження творчої свободи режисерів і сценаристів, яких змушували створювати ідеологічно «правильні» фільми.

Велику увагу радянська влада приділяла виробництву фільмів, які прославляли революцію, колективізацію, індустріалізацію, а також героїзм радянських людей у боротьбі з фашизмом під час Другої світової війни. Таким

чином, радянська ідеологія значною мірою формувала тематичний репертуар українського кіно, обмежуючи можливості для національних, історичних та культурних сюжетів.

У якийсь час українське кіно перетворилося в інструмент пропаганди, що супроводжувалося задоволенням різних цілей, зокрема ідеологічних, знищення творчої незалежності українських кінематографістів та бажанням обмежити свободу українських митців.

В цьому контексті можна наголосити на тому, що постійно відбувалися переслідування митців. Адже радянська цензура активно контролювала зміст фільмів, що вироблялися в Україні. Усі сценарії піддавалися попередній перевірці, а готові фільми переглядалися цензорами, які могли заборонити або вимагати змін у кінострічках, що не відповідали ідеологічним настановам. Важливим інструментом ідеологічного контролю була боротьба з національним духом у культурі, що проявлялося у боротьбі з «українським буржуазним націоналізмом».

Режисери та кіномитці, які прагнули зберегти українську національну ідентичність у своїх роботах, часто зазнавали переслідувань або змушені були працювати під жорстким наглядом. Зокрема, це стосувалося кінематографістів, які намагалися порушувати питання історичної спадщини або знімати фільми українською мовою.

У книжці радянського видавництва «Кино. Энциклопедический словарь» ідеться, що початок розвитку радянської кінематографії відбувся з Жовтневим переворотом, коли операторам-документалістам (тоді ще приватних студій) вдалося зафільмувати ці події на камери. Усвідомлюючи значущість кіномистецтва для формування «нової» реальності, пропаганди революційних ідей, радянська влада ще у 1923 році наказала створити в кожній республіці по кіностудії, де створювали пропагандистські фільми. Творцями революційного кіно стали ідейні новатори, які вплинули на розвиток світового кінематографа, зокрема Дзига Вертов і Сергій Ейзенштейн. До приклада, український радянський кінорежисер-авангардист Дзига Вертов

часто експериментував із монтуванням: склеював шматки хроніки, знятої в різний час і в різних місцях, поєднуючи їх за тематичною чи сюжетною близькістю. Так він став одним із піонерів і теоретиків документального кіно.

Ранньорадянський період кінематографа характеризується «бумом» ідейних революціонерів у мистецтві: із новаторським підходом був, наприклад, той самий Дзига Вертов – він став предтечею «кліпового монтажу», а його кінострічка «Людина з кіноапаратом» у 2014 році посіла першість у кінорейтингу від Британського кіноінституту. Але створював він не лише шедеври, а й революційні агітки (іноді – одночасно й те, й те). Наприклад, Дзига Вертов є режисером пропагандистського німого чорно-білого анімаційного фільму 1924 року «Радянські іграшки». У ньому висміювали «буржуазний спосіб життя» та ненажерливість так званих непманів – радянських підприємців того часу.

Ще більший вплив на розвиток світового кіно зробив радянський кінорежисер Сергій Ейзенштейн – його фільм «Броненосець Потьомкін» є одним із найважливіших фільмів в історії. Кінокартиною захоплювався, зокрема, Геббельс (пропагандист нацистської Німеччини); він говорив, що настільки якісної пропаганди не існує в Німеччині. І Ейзенштейн, і Вертов впливали на світ кіно і змінювали його докорінно. Вони підтримували панівну ідеологію та прославляли її в деяких своїх творах. Втім, ідеологічні вподобання Ейзенштейна та Вертова, наприклад, не змінюють їхнього внеску в сучасний світ кіно.

Бурхливий розвиток кіноавангарду, «монтажу атракціонів» та інтелектуальних пошуків створення нового мистецтва доволі швидко закінчився. Український письменник і кіносценарист Андрій Кокотюха в коментарі для «Детектора медіа» розповів, що від початку 1930-х і аж по смерті Сталіна у 1953 році радянське (зокрема українсько-радянське) кіно втратило вплив на світовий кінопроцес і не виходило за межі СРСР.

Радянський глядач не бачив західних фільмів чи іншого аудіовізуального мистецтва позарадянського світу до кінця Другої світової

війни. Аналіз кіно доби тоталітаризму є ключовим для розуміння того, як пропаганда інструменталізувала цей вид мистецтва й почала використовувати його потенціал заради власних цілей.

Адже відтоді кіно перетворилося на питомо пропагандистський продукт. Як каже Андрій Кокотюха, це стосується стрічок, зокрема, режисера Всеволода Пудовкіна – а саме його «Суворова» (1940) та «Адмірала Нахімова» (1945), які стали референсами для тенденційно пропагандистського і «нудного» радянського кіно тих часів.

У повоєнні роки українське кіно здебільшого залишалося під контролем радянської ідеології. Попри це, у 1960-х роках відбулося відродження національного кінематографа. Зокрема, важливими фігурами цього періоду були Сергій Параджанов («Тіні забутих предків») та Юрій Іллєнко. В цей час українське кіно здобувало міжнародне визнання, однак більшість фільмів знімали російською мовою.

Та попри ідеологічні обмеження, у 1960-1970-х роках в Україні з'явився унікальний напрям у кінематографі — «українське поетичне кіно». Цей стиль поєднував національну тематику, символізм і глибоку філософію. Найбільш відомими представниками цього напрямку стали режисери Сергій Параджанов («Тіні забутих предків») та Юрій Іллєнко («Білий птах з чорною ознакою»). Їхні роботи викликали великий інтерес як в Україні, так і за кордоном, хоча часто зазнавали критики від радянської влади через національні мотиви та використання української символіки.

Українське поетичне кіно було своєрідною відповіддю на радянську стандартизацію культури, намаганням зберегти українську ідентичність у межах жорсткої ідеологічної системи. Цей напрям зміг утвердитися завдяки винятковій майстерності режисерів, які вміло поєднували художність із прихованими національними символами.

Узагальнюючи можна виділити основні наслідки впливу радянщини на українське кіно:

Одним із найбільш негативних аспектів радянського впливу на український кінематограф була русифікація. Від 1930-х років більшість фільмів, вироблених в Україні, знімалися російською мовою або дублювалися на російську, а українська мова витіснялася з кінопрокату. У 1980-х роках українська мова практично повністю зникла з кінотеатрів, а репертуар складався переважно з російськомовних стрічок. Це спричинило культурну деградацію українського кіномистецтва, що втратило свою національну самобутність у широкому суспільному контексті.

Сталінська епоха (1930-1950 рр.) була періодом, коли переважали кіножанри, що висвітлювали ідеологічні теми: пропаганда досягнень індустріалізації, колективізації та патріотичні військові стрічки. Кіно мало демонструвати переваги соціалістичної системи, возвеличувати радянську владу, робітників і селян.

Після Другої світової війни кінематограф залишався одним із головних інструментів пропаганди. Фільми про війну ставали популярними, а радянська влада використовувала кіно для підкреслення своєї ролі як визволителя Європи від фашизму. Цензура та контроль над змістом залишалися жорсткими, а будь-які спроби висвітлити національну тематику придушувалися. Велике поширення мали фільми про героїчних радянських солдатів, романтизацію війни та любові до правлячої комуністичної партії.

Всі фільми в радянські часи випускалися російською мовою, а відзняті українською не проходили узгодження та не виходили в тираж. Відбувалася тотальна стандартизація поневолених народів: українців, грузинів, вірменів, татар, узбеків, білорусів та інших і намагання силою та пропагандою перетворити їх на радянських людей.

У сучасності РФ теж використовує кіно з пропагандистською метою задля переписування історії, створення хибних образів, нав'язування стереотипів чи демонізації «ворогів» влади тощо. Тільки у 2015 році зі змінами до закону України «Про кінематографію» в Україні вдалося обмежити показ 579 російських художніх фільмів і серіалів. Якись кінокартини прославляли

Росію, інші – ображали українців, ще в деяких – грали актори з публічною антиукраїнською позицією. Також до переліку обмежень на показ російських фільмів, зокрема, ввійшли: фільми, що створюють позитивний образ працівників радянських органів держбезпеки; які виправдовують чи визнають правомірною окупацію території України; вироблені та/або вперше оприлюднені після 1 січня 2014 року тощо. Але це не перешкоджає РФ створювати власні пропагандистські продукти та поширювати їх як у РФ, так і за кордоном.

Тож «бандерівцем», «прибічником нацистів», «телепнем у шароварах» – таким, за словами журналістки Олени Козар, постає українець у сучасному російському кіно, яке створюють на замовлення Москви. Російські фільми методично використовують стереотипи, щоб розлюднювати українців і решту неросіян. У такий спосіб агітпроп спотворює дійсність і нав'язує конкретні ідеї глядачам, які починають вірити в альтернативну реальність. Крім демонізації українців, Москва, на думку кінопродюсера Іллі Гладштейна, вдається до «токсичної ностальгії» та вбудовує в кінопродукцію два вічноживих твердження про «добрий Радянський Союз» та «победоносну Велику Вітчизняну» – для підживлення тези про існування «єдиного народу», ментально об'єднуючи росіян з українцями.

В одній із робіт про антиукраїнську пропаганду в кіно автори пишуть, що в сучасному російському кінематографі найбільш поширена тематика залишається все ж військово-патріотичною. І такі теми «вітаються» Кремлем найліпше. У науковій праці, серед іншого, пояснюють, що після розпаду СРСР відбулася еволюція в образі українця. Якщо раніше їх зображали неосвіченими, часто нерозумними меншими братами – поширюючи серед глядачів тезу про меншовартість українського народу (як-от робив режисер Пир'єв) – то в сучасному російському кіно українці часто постають підступними, жорстокими, хоч і досі неосвіченими, але ворогами.

Також у роботі чітко розмежовують три виміри фільмів: до військової агресії 2014 року, впродовж і вже в умовах повномасштабного

вторгнення. Для першого виміру, тобто до 2014 року, наводять картину 2010 року «Ми з майбутнього-2» – військово-фантастичний фільм, який розповідає про подорожі в часі українців і росіян. А переносять їх у часи Другої світової війни. Дія фільму частково розгортається на території сучасної «фашистської» України, де люди не люблять росіян, співають рок під нацистськими прапорами та постійно випивають. Але і змінивши час із сучасної України на 1944 рік, обставини героїв майже не змінюються: їх оточують ті ж самі українські «націоналісти», вбивці та пияки.

Після здобуття Україною незалежності в 1991 році національний кінематограф пережив важкі часи. Через економічні труднощі 1990-х років виробництво фільмів було майже паралізовано, а державна підтримка кіноіндустрії залишалася мінімальною, що призвело до кризи в галузі.

Наслідки розпаду СРСР для українського кінематографу:

- незалежність дала українському кіно свободу творчості, а також нові теми. Почали створюватися незалежні кіностудії
- у ті часи індустрія стикнулася з великими фінансовими труднощами та браком інвестицій, що обмежувало можливості для просування фільмів.

Ситуація почала змінюватися на початку 2000-х років. З'явилося нове покоління українських кінематографістів, які вільно висловлювали свої ідеї та створювали фільми про українське життя. Українське кіно почало відроджуватися, однак йому доводилося змагатися з фінансовими та технічними проблемами.

3. Сучасне українське кіно та його роль у національній ідентичності

У 2000-2010 роках український кінематограф все ще не міг конкурувати з міжнародним, хоча було чимало проєктів (особливо телевізійних), які стали фундаментом для подальших перетворень. Наприклад перший україномовний скетч-серіал «Леся+Рома» був переведений більш ніж на 20 мов і показаний в багатьох країнах світу. Однак, кінострічок зі світовим визнанням не було.

Здебільшого режисери працювали на російськомовну аудиторію та нерідко робили колоборації з РФ та Білоруссю під час створення фільмів. Справжній прорив у кіноіндустрії стався після Революції гідності та початку російсько-української війни у 2014 році. Саме тоді українське кіно почало активно відображати сучасні події, національні проблеми та історію боротьби за свободу. Фінансування українського кіно суттєво зросло, а підтримка держави та міжнародних партнерів допомогла відродити цю важливу сферу культури.

Після 2014 року кінематограф в Україні почав відображати глибокі соціальні зміни та національні прагнення. Фільми, присвячені подіям Революції гідності та війні на Донбасі, стали ключовими в сучасному кінематографі. Зокрема, такі фільми, як «Поводир» (режисер Олесь Санін), «Кіборги» (режисер Ахтем Сеітаблаєв) та «Додому» (режисер Наріман Алієв), відображають патріотичні настрої, героїзм українців і боротьбу за незалежність.

Особливістю сучасного українського кіно є те, що воно торкається важливих тем національної ідентичності: історії України, її культури, мови, традицій і національних героїв. Багато фільмів намагаються відновити історичну пам'ять, розповідаючи про події, які раніше були замовчувані, зокрема про радянські репресії, Голодомор, боротьбу УПА та інші трагічні сторінки української історії.

Саме в цей час сформувалася головна роль українського кіно в національній ідентичності, яка базується на збереженні культури, національному пізнанні та піднесенні патріотизму. Сьогодні український кінематограф продовжує розвиватися, попри виклики, пов'язані з повномасштабним вторгненням 2022 року. Відомі кінематографісти виступають проти російської агресії і закликають до бойкоту російських фільмів на міжнародних платформах.

Українське кіно стає все більш помітним на світовій арені завдяки спеціальним програмам на міжнародних кінофестивалях. Збільшення

фінансування та підтримка міжнародних партнерів дозволяють українським кінематографістам створювати фільми, які відображають сучасні реалії та мають значний вплив на формування національної ідентичності.

Історичним досягненням із болем в душі стало здобуття Оскару за «Найкращий документальний фільм» кінострічки «20 днів у Маріуполі». Цю найкасовішу документальну стрічку в українській історії зняв український журналіст і військовий кореспондент Мстислав Чернов у перші три тижні повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Перед світовою спільнотою відкриваються злочини перших днів облоги Маріуполя, жахливі наслідки російських обстрілів та бомбардувань.

Вперше за історію кіно український фільм здобув перемогу на найпрестижнішій кінопремії «Оскар».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безручко, О. Початок кінопедагогічної діяльності Олександра Довженка. Вища школа. № 12. С. 93-102
2. Безручко, О. Причини припинення Олександром Довженком кінопедагогічної діяльності у Київському кіноінституті. Вища школа. 2 № 7/8. С. 61-68.
3. Конівіцька, Т. (2023). Мовні коди українського кіно. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11721/1/Конівіцька_м_ова_кордон_2023%20%281%29.pdf.
4. Лаврут О. Пропаганда як механізм формування світогляду школярів УРСР у другій половині 1940-х–1980-х рр //вчені записки. – с. 51. URL: https://hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/1_2024/10.pdf.
5. ЧОМУ МИ ЦЕ ДИВИЛИСЬ: НЯНЯ ВІКА, СОЛДАТИ, КАДЕТИ? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=a3byRagAGO8>.

Лекція 4

«Голлівуд і пропаганда сучасна роль американського кіно у світі»

Навчальні питання

1. Голлівуд і пропаганда: історичний контекст
2. Вплив американського кіно на світогляд глядачів
3. Критика Голлівуду за поширення пропаганди

Вступ

Сьогодні Голлівуд є найбільш впливовим центром світової кіноіндустрії протягом багатьох десятиліть. Американське кіноформатування, яке розвивалося у Голлівуді, стало культурним стандартом для більшості країн, і його вплив поширюється на політичну, соціальну та економічну сфери. Варто розуміти, що Голлівуд залишається одним з головних центрів глобальної пропаганди, хоча цей термін набув більш м'якого значення. Фільми часто поширюють ідеї ліберальної демократії, американського стилю життя та культурні цінності через розваги. Поряд із цим, голлівудські кінематографісти активно включають у свої твори соціальні теми, такі як права людини, гендерна рівність, расові проблеми, кліматичні зміни тощо.

Голлівудські фільми, завдяки своїй масштабній дистрибуції, здатні впливати на громадську думку не лише в США, але й у всьому світі. Наприклад, такі популярні блокбастери, як «Капітан Америка», «Месники» або «Аватар», не просто розважають глядачів, але й поширюють певні ідеологічні сили. Навіть у фантастичних або супергеройських фільмах часто присутні теми політичної боротьби, етнічної та культурної ідентичності, соціальної нерівності.

1. Голлівуд і пропаганда: історичний контекст

Що стосується кіно, то воно на сьогодні є невіддільною і важливою ланкою глобалізації, включаючи при цьому всі його виміри: медійний,

мистецький та економічний. І найбільш досягло успіху в цьому плані саме голлівудське кіно, адже воно є популярним і користується попитом майже в кожному куточку світу та є прикладом для наслідування серед кінематографій багатьох країн.

Дослідниця кіно Ольга Бабак задається питанням, чи можна голлівудський кінематограф вважати універсальним? Поняття «глобальне» і «універсальне» в контексті голлівудського кінематографу є схожими, однак їх не можна ототожнювати. Ще з кінця минулого століття культурну універсалізацію розглядали як глобалізацію, тобто як об'єктивний, природний процес поширення досягнень «високих» культур на весь світ, передусім на культури «нижчі» з метою їх «піднесення» на рівень передових країн Заходу. Це ж стосується і кінематографу. Глобальність надає можливість подолати опозицію цивілізаційного й універсалістського підходів до кіновиробничого процесу.

Однак сьогодні під універсалізацією розуміють процес, що об'єднує суспільства певним ідеалом або еталоном і часто є тотожним поняттю «стандартизація». В ідеалі універсальність культури має вивести її на новий рівень вищий за просто західний або східний, американський або європейський. Вона має стати просто людською. Щоправда, в реальності ідея «універсальної цивілізації» все ж таки має західне походження. Так, творці голлівудських фільмів, намагаються висвітлювати загальнолюдські теми і проблеми, чим викликають прихильність до американських стрічок у глядачів різних країн, а в топі рейтингів найкращих фільмів усіх часів переважають саме голлівудські фільми.

В контексті генези розвитку варто розуміти, що голлівудське кіно має конкретні етапи розвитку, зокрема:

1. Ранні роки: У 20-х роках Голлівуд активно використовували для пропаганди американського образу життя та цінностей.
2. Друга світова війна: Під час війни голлівудські фільми сприяли мобілізації населення та підтримці військових зусиль.

3. Холодна війна: Після війни фільми стали інструментом для боротьби з комунізмом та утвердження американської ідеології.
4. Сучасність: Сьогодні Голлівуд продовжує формувати свідомість глядачів, хоча його вплив еволюціонував.

Ще з часів Другої світової війни Голлівуд активно співпрацював із американським урядом у виробництві пропагандистських фільмів, що мали на меті мобілізацію суспільства та підтримку військових зусиль. Військова пропаганда Голлівуду того часу формувала образ «американського героя» та відображала боротьбу демократії проти тиранії. Вже тоді Голлівуд став каналом впливу на міжнародну аудиторію, адже фільми розповсюджувалися у багатьох країнах, формуючи позитивний імідж США. Після закінчення війни, під час холодної війни, кіно стало важливим інструментом боротьби проти радянської ідеології. Американські фільми часто зображали Захід як світ демократії та свободи, тоді як СРСР поставав у ролі тоталітарної загрози.

Тобто розуміємо, що роль Голлівуду у формуванні американської ідентичності є значною, тому що у такому кіно просувають наступні ідеї:

- Індивідуалізм (американське кіно часто зображає головних героїв, які борються за свої цінності та свободу, підкреслюючи важливість індивідуалізму).
- Досягнення мрії (фільми часто розповідають історії про людей, які досягають успіху завдяки своїй наполегливості та вірі в себе).
- Любов та стосунки. (голівудські фільми часто зображають романтичні стосунки, які демонструють ідеалізовані уявлення про любов та щастя).
- Героїзм. (американське кіно славиться фільмами про супергероїв, які борються зі злом і захищають слабких).

Всі ці елементи тісно пов'язані із бажаннями пересічних американців та впливають на формування американської ідентичності. Американський образ життя. Голлівуд пропагує образ життя, пов'язаний з багатством, успіхом та споживацтвом.

2. Вплив американського кіно на світогляд глядачів

Вплив американського кіно на світогляд глядачів є багатограним і глибоким, оскільки Голлівуд визначає світові стандарти розваг та культури. Основні аспекти такого впливу включають:

Формування уявлень про соціальні та політичні цінності. Адже голлівудські фільми часто просувають ідеї демократії, свободи, індивідуалізму, рівності та прав людини. Навіть у розважальних фільмах ці цінності можуть бути прихованими в сюжеті, формуючи в глядачів позитивне уявлення про американський стиль життя та політичну систему. Через вплив фільмів у багатьох країнах формується сприйняття США як країни можливостей, де успіх досягається завдяки наполегливості та праці.

Культурну гегемонію та стандартизацію. Американські фільми нав'язують певні культурні стандарти, які глядачі в усьому світі часто сприймають як універсальні. Це включає стандарти краси, моди, поведінки та взаємодії між людьми. У результаті люди в різних країнах можуть адаптуватися до цих стандартів, що призводить до культурної гомогенізації та зменшення культурної різноманітності.

Просування споживацьких цінностей. Голлівуд активно просуває ідею споживання як ознаку успіху та щастя. Реклама брендів у фільмах, розкішний спосіб життя героїв і увага до матеріальних благ впливають на глядачів, змушуючи їх прагнути досягти подібного рівня добробуту та стилю життя. Ця споживацька культура може суттєво змінювати пріоритети та цінності людей, особливо молоді.

Ідеалізацію героїв та суспільних ролей. Американські фільми часто зображують певні типи героїв, які стають ідеалами для наслідування. Супергерої, детективи, військові, бізнесмени — всі вони пропонують моделі успіху, сміливості та етичної поведінки. Це впливає на сприйняття глядачами суспільних ролей та ідеалів, формуючи певне уявлення про те, що є правильним або бажаним у суспільстві.

Сприйняття Америки та західного світу. Голлівуд створює образ США як країни свободи, прогресу, технологій і культурної переваги. Це може формувати позитивний імідж Америки у свідомості глядачів з інших країн, навіть тих, де існує політична або економічна напруженість із США. Через кіно формується привабливий образ американського життя, що може впливати на міграційні настрої або політичні симпатії глядачів.

М'яка сила (soft power). Американське кіно є частиною м'якої сили США. Фільми впливають на світогляд людей м'яким, непрямим способом, що дозволяє США впливати на громадську думку в різних країнах без використання військових або економічних інструментів. Кіно створює емоційні та культурні зв'язки між Америкою та глядачами з інших країн, сприяючи прихильності до американських цінностей.

Окремої уваги заслуговує концепція культурної гегемонії, розроблена Антоніо Грамші. Вона передбачає, що домінуюча культура може нав'язувати свої цінності та світогляд через м'яку силу, що включає популярну культуру, зокрема кіно. Голлівуд використовує цю м'яку силу, щоб просувати американський спосіб життя та світогляд у світовому контексті. Це може впливати на спосіб мислення та погляди глядачів з різних країн, особливо тих, де американська культура домінує.

Американське кіно таким чином суттєво впливає на світосприйняття людей різних цінностей та орієнтирів, віри та національностей. Таким чином американське кіно просуває необхідні ідеї, впливаючи на світогляд глядачів, такі як: культурна експансія, моделі поведінки, визначення успіху та ставлення до цього світу.

Голлівудські фільми впливають на сприйняття глядачами американського способу життя, як чогось дуже класного та позитивного. Створюється образ ідеального життя, який поширюється по всьому світу.

Зокрема це впливає на образ життя людей, їх цінності та культуру. Також у пересічних глядачів формуються стереотипи, пов'язані з США та його культурою.

Тож, якими ж бувають стереотипи та упередження в фільмах?

Етнічні стереотипи. Американське кіно часто використовує стереотипні образи представників різних етнічних груп. Наприклад, азіати можуть зображуватися як розумні, але незворушні, а афроамериканці - як агресивні.

Статеві стереотипи. Жінки часто зображуються як красиві, але безглузді, тоді як чоловіки - як сильні та героїчні. Така тенденція посилює гендерні стереотипи та обмежує образ жінки у суспільстві.

Політичні упередження. Фільми можуть підтримувати певні політичні ідеї та пропагандувати певні ідеологічні концепції. Наприклад, фільми можуть виправдовувати війни чи підтримувати певні політичні режими. В цьому контексті не менш важливим є те, як зображаться представники інших культур та національностей в американському кіно.

Варто розуміти, що голлівудські фільми, завдяки своїй глобальній популярності, мають значний вплив на сприйняття культур і народів в усьому світі. Проте, протягом тривалого часу існувала тенденція до спрощення або стереотипного зображення представників інших національностей та культур, що мало свої наслідки для глобального сприйняття культурного різноманіття.

Зокрема, один з найпоширеніших викликів у зображенні інших культур Голлівудом — це використання стереотипів. Часто представників інших націй і культур зображують через призму узагальнених, іноді спрощених або негативних характеристик. Наприклад, арабські народи часто зображаються у ролі терористів, фанатиків або диктаторів, що формує негативний образ цих народів у глядачів. Такий підхід можна побачити у фільмах про тероризм або військові драми, як-от «Американський снайпер» чи «Зелене місто». В свою чергу, латиноамериканці традиційно зображуються як злочинці, наркоторговці або нелегальні мігранти. Це поширене у фільмах на кшталт «Трафік» або в численних кримінальних драмах. Азіатські культури, зокрема китайська та японська, часто зображуються через екзотику або бойові мистецтва, що не завжди відповідає культурному багатству цих народів. Серед найвідоміших прикладів: «Вбити Білла», або численні бойовики з елементами

кунг-фу. Такі стереотипи мають негативні наслідки, оскільки спрощують або деформують реальність, змушуючи глядачів сприймати ці культури через вузькі і часто неправдиві рамки.

Етнічна екзотизація — це інший аспект зображення інших народів у Голлівуді, коли культури зображуються як екзотичні, маловідомі або містичні. Це часто можна побачити у фільмах, що використовують не-західні культури як фон для пригод чи романтичних сюжетів. Наприклад, фільми на кшталт «Індіана Джонс» або «Мумія» зображують культуру Близького Сходу або Південної Азії як таємничу і небезпечну, створюючи атмосферу пригод та ризику. В свою чергу, африканські країни часто зображуються як «дика природа» з первісними звичаями, що підсилює екзотичний образ континенту. Прикладом можуть бути фільми на кшталт «Легенда про Тарзана».

Останнім в цьому аспекті розглянемо політичний вплив голлівудських фільмів. На сьогодні він є дуже значним, адже Голлівуд як велика структура відіграє важливу роль у формуванні громадської думки та житті людей. Недавній приклад використання пісні Бейонсе Freedom у політичній агітації кандидатку у Президенти США Камали Харіс.

Окремо варто розглянути, яким є політичний вплив Голлівуду на міжнародну політику. Зокрема, він має специфічні особливості, такі як: пропаганда американських цінностей, підтримка зовнішньої політики США, вплив на вибори тощо. Тому варто розуміти, що Голлівуд може формувати громадську думку, впливаючи на політичний клімат в окремих країнах. Ба більше, не варто забувати, що сучасне американське кіно часто співпрацює з урядовими установами, наприклад, із Пентагоном або ЦРУ. Військові фільми про американську армію, такі як «Перл-Харбор» або «Операція Арго», створюються за активної підтримки уряду. Ці фільми мають чітко виражений патріотичний посил і часто висвітлюють американську військову силу та технологічну перевагу. Крім того, Голлівуд вміє адаптувати свої твори до світових ринків. Кіностудії намагаються задовольнити глядачів з різних країн, часто вносячи зміни у свої сценарії та змінюючи контекст, щоб не образити

певні нації або політичні групи. Яскравим прикладом є адаптація голлівудських фільмів для китайського ринку, що став важливим джерелом доходів для американської кіноіндустрії.

3. Критика Голлівуду за поширення пропаганди

Попри успіхи, Голлівуд стикається з критикою з боку різних груп і держав. Деякі країни, наприклад, росія або Китай, обмежують доступ до голлівудських фільмів, розуміючи їх як загрозу власній ідеології та культурі. Інші критикують Голлівуд за стандартизацію культури і зменшення місця для різноманіття. Багато хто також вважає, що Голлівуд, поширюючи свої цінності, робить це з точки зору американської політики та економіки, що сприяє домінуванню США на світовій арені. Зокрема, серед головних проблем називають: нав'язування стереотипів, політичну заангажованість кіно, відсутність культурного різноманіття та комерціалізацію кіно як структури.

Окремої уваги заслуговує просування американської ідеології. Адже голлівудські фільми часто відображають американські цінності, такі як демократія, свобода слова, індивідуалізм та капіталізм. Критики стверджують, що кіноіндустрія не тільки просуває ці ідеї на міжнародному рівні, але й намагається представити їх як єдино правильні. Таке зображення може маргіналізувати інші системи управління або культури, зображуючи їх як архаїчні, нерозвинуті або деспотичні.

Цей процес називають культурною гегемонією, де Голлівуд використовує свою глобальну популярність для просування домінуючої американської культури та ідеології. Наприклад, у багатьох фільмах, знятих під час холодної війни, СРСР зображувався як «імперія зла», тоді як США представляли себе як захисників свободи та демократії.

На сьогодні немає конкурентних альтернатив американському кіно за рівнем доходів та популярності. На думку експертів, саме за ним й надалі буде майбутнє насамперед за рахунок таких факторів як: глобалізація, передові цифрові технології, різноманіття та екологічна свідомість.

Підбиваючи підсумки варто зазначити, що Голлівуд відіграє важливу роль у сучасному світі як потужний інструмент культурної та політичної пропаганди. Американське кіно не лише розважає, але й формує уявлення про важливі соціальні, політичні та культурні питання. Завдяки глобальному впливу, Голлівуд продовжує бути ключовим гравцем на міжнародній арені, незважаючи на критику та виклики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабак О. А. Голлівудський кінематограф у процесах глобалізації та універсалізації //Культурологічна думка. – 2016. – №. 10. – С. 112-118. URL: https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD10_Babak.pdf.
2. Мельник, М. О., Мельник, О. А., Стеблина, Н. О. (2024). Вплив радянського кіно на популяризацію російської культури та мови в Україні. Прикладні аспекти сучасних міждисциплінарних досліджень, 275-279. URL: <https://jpasmd.donnu.edu.ua/article/view/16784/16683>.
3. Hollywood u. i. i. n. Українська ідентифікація в Голівуді // х Всеукраїнська. – с. 208. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/161261122.pdf>.
4. Koppes C. R., Black G. D. Hollywood goes to war: How politics, profits and propaganda shaped World War II movies. – Univ of California Press, 1990. URL: <https://www.sdh-fact.com/CL/HollywoodE.pdf>.
5. Langford B. Film genre: Hollywood and beyond. – Edinburgh University Press, 2019. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9781474470131/html>.

Лекція 5

«Основні етапи пропаганди в кінематографі»

Навчальні питання

1. Що таке пропаганда та її основні види
2. Історія пропаганди у кіно та її типи
3. Основні механізми пропаганди у кіно
4. Розпізнавання пропаганди у кінематографі

Вступ

Пропаганда є одним із найпотужніших інструментів впливу на свідомість людей, що використовується протягом століть для досягнення різних політичних, соціальних та культурних цілей. Це явище набуло особливого значення в ХХ столітті, коли технології масової комунікації значно розширили можливості пропагандистських кампаній. У сучасному світі вона є невід'ємною частиною як внутрішньої, так і зовнішньої політики держав, а також активно використовується в тому числі у кінематографі.

1. Що таке пропаганда та її основні види

Термін «пропаганда» виник у зв'язку з буллою (указом) Папи Римського від 22 червня 1622 року під назвою «Congregatio de Propaganda Fide». У цьому документі йшлося про створення установи для координації місіонерської діяльності, метою якої було поширення правильного з точки зору Ватикану вчення та переконання представників інших релігій. Слово має латинське походження й буквально означає «те, що підлягає поширенню».

Сьогодні більшість дослідників визначає пропаганду як цілеспрямоване поширення ідей і моделей поведінки для впливу на суспільну думку. Її особливості, які відрізняють від звичайного переконування, включають: односторонність, масовість, системність і маніпулятивність.

Пропаганда часто має маніпулятивний характер, оскільки вона використовує інформацію або ідеї для досягнення визначеної мети, зокрема через одностороннє подання фактів, перекручену інформацію або емоційний тиск. Основною метою пропаганди є досягнення підтримки певних ідей, політичних програм, лідерів або інституцій. Вона може мати як позитивний, так і

негативний вплив, залежно від того, з якими намірами та засобами вона використовується.

Існує кілька класифікацій пропаганди, але основними критеріями є її мета, методи впливу та засоби поширення.

Чорна пропаганда. Цей вид пропаганди характеризується навмисним спотворенням інформації та поданням її від імені фальшивих джерел. Чорна пропаганда є найбільш маніпулятивною, оскільки мета полягає в тому, щоб змусити аудиторію повірити в недостовірні факти. Часто використовується під час воєн або політичних криз для дискредитації противника.

Біла пропаганда. Біла пропаганда використовує відкриті джерела інформації та не приховує своїх намірів. Вона спрямована на популяризацію певних ідей чи позицій, часто підкреслюючи позитивні аспекти. При цьому факти можуть бути дещо прикрашені, але відвертої брехні не використовується. Прикладом є державні інформаційні кампанії, які спрямовані на покращення іміджу країни.

Сіра пропаганда. Сіра пропаганда займає проміжну позицію між білою та чорною. Вона частково базується на правді, але водночас може включати спотворені або неповні факти. Джерело інформації може залишатися невідомим або видаватися за нейтральне, хоча насправді воно має конкретний інтерес у зміні громадської думки.

Соціальна пропаганда. Соціальна пропаганда спрямована на формування певних моделей поведінки або соціальних установок, таких як боротьба з тютюнопалінням, пропаганда здорового способу життя, екологічна свідомість. Вона має переважно позитивний характер і використовується для поліпшення суспільних стандартів життя.

Політична пропаганда. Політична пропаганда використовується державами, партіями або лідерами для впливу на політичні процеси. Це може бути кампанія за підтримку певного кандидата на виборах, або ж за пропагування державної політики як всередині країни, так і на міжнародній арені. Політична

пропаганда часто супроводжується використанням медіа та новітніх технологій для масової комунікації.

Ідеологічна пропаганда. Цей вид пропаганди спрямований на поширення певної ідеології або світогляду. Вона може мати довготривалий вплив на свідомість людей і використовується для створення стійких переконань у суспільстві. Ідеологічна пропаганда може бути як релігійною, так і політичною, і часто використовується в тоталітарних режимах.

Серед основних типів пропаганди в кіно зазвичай виділяють:

- національну – вона прославляє власну країну та поширює національну ідею, часто з образами героїв і ворогів.
- політичну – вона просуває конкретну політичну ідеологію та підтримує діяльність певних партій чи лідерів.
- ідеологічну – що нав'язує певну систему ідей, цінностей та вірувань для формування світогляду людей.

2. Історія пропаганди у кіно та її типи

Еволюція пропаганди в кіно — це процес, який відображає зміни в політичних, соціальних і культурних контекстах різних епох. Вона пройшла через декілька важливих етапів, кожен з яких має свої унікальні особливості. Умовно можна поділити історію пропаганди в кіно на 3 основні етапи: перші кінофільми, пропаганда у війні та сучасність.

Вперше кіно почало використовуватися як інструмент пропаганди ще на початку 20-го століття. Одним із перших прикладів є британський фільм «Битва на Соммі» (1916), який був створений для підтримки морального духу британців і підвищення бойового духу війська. Також в першій кінострічках активно поширювалися ідеї сімейних цінностей, любові до рідної країни та важливості кропіткої праці.

Якщо казати про пропаганду у війні, то вперше вона з'явилася в тоталітарних режимах. Зокрема, у Радянському Союзі кіно стало ключовим засобом пропаганди комуністичної ідеології. Режисери, такі як Сергій Ейзенштейн,

використовували новаторські методи монтажу для передання революційних ідей (наприклад, «Броненосець Потьомкін», 1925). У нацистській Німеччині кіно також використовувалося для пропаганди нацистської ідеології. Лені Ріфеншталь зняла кілька фільмів, таких як «Тріумф волі» (1935), які служили прославленню нацистської партії та Адольфа Гітлера. У фашистській Італії Беніто Муссоліні також активно використовував кіно для підтримки фашистської ідеології та формування націоналістичного духу.

Також під час Другої світової війни і Голлівуд став важливим інструментом пропаганди для Сполучених Штатів. Кінокомпанії випускали фільми, які підвищували моральний дух населення, підтримували військові зусилля та демонізували ворогів («Місія в Москву», 1943). Якщо брати більш сучасний час, наприклад, у США, після подій 11 вересня 2001 року американське кіно часто акцентує на загрозі тероризму, створюючи образи героїв, що борються за свободу і безпеку.

Сьогодні кіно співіснує з новими медіа, де пропаганда може поширюватися швидше й ефективніше через платформи, такі як YouTube, TikTok та інші. Також варто розуміти, що з розвитком документального кіно, пропагандистські фільми стали більш витонченими, часто маскуючи свої ідеологічні послання під об'єктивну інформацію.

В цьому озрізі не можна обійти стороною технічні прийоми пропаганди у кіно, серед яких виділяють:

Монтаж. Пропагандистське кіно використовує спеціальні прийоми монтажу, щоб викликати у глядача певні емоції та формувати потрібні враження. За допомогою вміло скомпонованих кадрів можна створювати потрібну послідовність подій і маніпулювати сприйняттям.

Освітлення. Правильне використання світла в кадрі допомагає підкреслити важливість певних подій або персонажів, посилюючи їх емоційне та символічне значення. Світло також може бути використане для того, щоб створити певний настрій або відчуття драматизму.

Музика. Музичний супровід задає емоційний тон фільму, сприяє створенню атмосфери та може значно підсилити ідеологічний вплив на глядача. Музика використовується для акцентування ключових моментів та емоційного піднесення пропагандистських меседжів.

Акторська гра. Акторська майстерність є важливим елементом пропагандистського кіно, оскільки переконлива гра здатна зробити персонажів реалістичними й впливати на глядацьке сприйняття. Образи героїв або ворогів формуються через емоційну глибину акторських виступів, що допомагає створити сильні стереотипи та меседжі.

3. Основні механізми пропаганди у кіно

Кіно, як масове мистецтво, має унікальну здатність впливати на свідомість через створення переконливих візуальних і емоційних образів. Психологічний вплив у пропагандистському кіно досягається через використання кількох ключових прийомів:

Використання ідентифікації, тобто глядачі зазвичай ідентифікують себе з головними героями фільмів, їхніми проблемами, конфліктами та емоціями. Пропагандистське кіно активно використовує цей механізм, створюючи героїв, які втілюють певні політичні чи ідеологічні цінності. Глядач, співпереживаючи персонажам, може неусвідомлено переймати ці цінності.

Ефект повторення. Пропаганда використовує постійне повторення ключових ідей або символів, що дозволяє закріпити їх у свідомості глядачів.

Маніпуляцію почуттями провини або страху. Використання у кіно сцен, що викликають почуття провини або страху, дозволяє посилювати емоційний вплив. Глядач може піддаватися тиску і відчувати необхідність прийняти певну точку зору, щоб уникнути негативних наслідків або моральних страждань.

Також важливим елементом є створення образу ворога. Це дозволяє розділяти світ на «своїх» і «чужих», де останні представляються як загроза, яку необхідно подолати. Дійсно, пропагандистські фільми часто зображують

ворогів як негідників, які не мають людських рис або емоцій. Вони показуються жорстокими, безжальними, такими, що не викликають співчуття. Це дозволяє глядачам легше сприймати насильство щодо них і не ставити під сумнів моральність такого підходу. Також нерідко вороги у пропагандистських фільмах часто зображуються через стереотипні риси, що робить їх спрощеними та однозначно негативними. Такий підхід дозволяє швидко донести до глядача меседж про те, хто є «поганим» без складних пояснень або аргументації. Стереотипи допомагають закріпити враження, що ворог є загрозою. А ще герої в пропагандистському кіно зазвичай показуються як носії правильних, моральних цінностей, тоді як вороги – як уособлення зла чи небезпеки. Така бінарна опозиція спрощує світогляд і дозволяє глядачам легко прийняти сторону героїв.

Важливою є й емоційна складова, адже саме емоції грають ключову роль у пропагандистському кіно, оскільки через них найлегше впливати на глядачів. Емоційний вплив дозволяє обійти раціональне мислення, змушуючи людей приймати рішення на основі почуттів, а не логіки. В цьому аспекті кінострічки активно використовують страх, ненависть та патріотизм. З психології загальновідомо, що саме страх є одним із найсильніших емоційних стимулів, і пропагандистське кіно часто його використовує для мобілізації глядачів. Наприклад, у воєнних фільмах ворог може зображуватися як безпосередня загроза для життя або свободи, що спонукає до підтримки агресивних дій або державної політики. В свою чергу ненависть це ще сильніша емоція ніж страх, вона породжує відчуття необхідності діяти та спрямовує негативні емоції на раніше окресленого ворога. Так само нерідко в таких кінострічках йде активна апеляція до патріотизму. Пропаганда може наголошувати на захисті «рідної землі», традицій або національних цінностей, що викликає гордість і об'єднує глядачів навколо певних ідей. Разом з цим, пропаганда у кіно часто використовує викривлення або спотворення фактів для формування потрібної реальності. Це може відбуватися як через

перебільшення подій, так і через недоговірки або свідоме приховування правди.

Пропагандистські фільми можуть перебільшувати роль певних подій або знецінювати інші, щоб підкреслити певну ідеологічну позицію. Історичні факти можуть бути подані у вигідному світлі для виправдання агресії або політичних дій. Важливі події можуть бути вирвані з контексту або подані таким чином, щоб глядачі не бачили всієї картини. Це дозволяє маніпулювати сприйняттям і створювати хибні враження про те, що відбувається. У деяких випадках пропаганда використовує відверті фальсифікації або вигадані факти для досягнення своїх цілей. Це може включати створення подій, які ніколи не відбувалися, але представлені як реальні для того, щоб вплинути на громадську думку.

Варто розуміти, що пропаганда грає на тому, що по-перше, люди – соціальні істоти, тобто ми завжди звертаємо увагу на те, як поводить себе наше оточення, по-друге, легше наслідувати зразок, ніж прокласти свій власний шлях, і це стосується моделей поведінки також, а по-третє, люди схильні довіряти авторитетам, тому до будь-якої пропаганди неодмінно залучаються лідери думок. Саме через ці особливості сприйняття та поведінки люди і потрапляють під вплив пропаганди.

4. Розпізнавання пропаганди у кінематографі

Пропаганда у кіно є потужним інструментом маніпуляції свідомістю глядачів, тому важливо вміти її розпізнавати, щоб не стати жертвою впливу. Для того, щоб розпізнати пропаганду треба мати критичне мислення, розуміння контексту, а також вміти виявляти прийоми та розвивати в собі медіаграмотність. Детальніше по кожному, про те що мається на увазі:

Критичне мислення – це здатність аналізувати та оцінювати інформацію з різних джерел, ставити під сумнів представлені факти та робити власні висновки. Критичне мислення допомагає уникати емоційних пасток та спрощених інтерпретацій, які часто використовуються у пропаганді.

Розуміння контексту, тобто знання історичних, соціальних та політичних обставин допомагає краще оцінювати зміст фільму чи медіа. Розуміння контексту дозволяє виявити, які факти або події могли бути викривлені або перебільшені для досягнення певної мети.

Виявлення прийомів – адже пропагандистські фільми часто використовують специфічні прийоми, такі як поляризація героїв, маніпуляція емоціями, повторення меседжів та створення стереотипів. Вміння виявляти ці техніки дозволяє розпізнати, коли на глядача намагаються впливати з ідеологічною метою.

Розвивати в собі медіаграмотність, тобто вміння аналізувати та перевіряти джерела інформації, розуміти спроби маніпуляції. Щоб розпізнати пропаганду у кіно треба бути критичним до того, як подаються герої, факти, емоції та політичні меседжі. Звертати увагу на маніпуляцію емоціями, викривлення реальності та спрощення складних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Висоцький, О. Ю., Халапсіс, О. В. (2024). Кіно і політична пропаганда. URL:
https://www.er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15011/1/макет_Висоцький%20Халапсіс%20Кіно%20і%20політична%20пропаганда.pdf.
2. Денисюк Ж. Пропаганда та контрпропаганда в контексті стратегій державної інформаційної політики. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління URL:
http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/2_2021/10.pdf.
3. Павлов Д. Політична пропаганда: до визначення поняття. Гілея: науковий вісник. 2013. Вип. 79. С. 328–331.
4. Шевців М. Б., Гончарук К. А. Пропаганда як соціально-правове явище: проблеми розуміння. Актуальні проблеми історико-правової та міжнародно-правової науки. Південноукраїнський часопис. Випуск 1. 2019 С. 119-122.

Лекція 6

«Цілі, завдання та функції пропаганди в кіно»

Навчальні питання

1. Головні цілі, завдання та функції пропаганди у суспільно-політичній думці
2. Особливості використання пропаганди в кіно
3. Сучасні приклади використання пропаганди в кінематографі

1. Головні цілі, завдання та функції пропаганди

Ми вже знаємо, що пропаганда — це систематичне поширення інформації, ідей або чуток з метою формування громадської думки, впливу на ставлення та поведінку людей. Вона активно використовується як у політиці, так і в соціальних, культурних та економічних процесах для досягнення певних цілей. Пропаганда є потужним інструментом у руках держави, медіа та різних організацій для впливу на масову свідомість.

На думку фахівців, пропаганда – це ідеологічно спрямована діяльність партії, громадського об'єднання чи іншої організації для формування у конкретних верств населення певних позицій і уявлень. Вона зазвичай поширюється через різні засоби масової інформації, щоб досягнути бажаного результату. На відміну від об'єктивної подачі інформації, пропаганда подає інформацію насамперед для впливу на аудиторію.

Пропаганда часто подає інформацію вибірково, щоб спонукати до певних узагальнень, або використовує емоційно заряджені повідомлення, щоб спровокувати радше емоційну, ніж раціональну реакцію на наведену інформацію. Бажаним результатом є зміна ставлення до суб'єкта в цільовій аудиторії, щоб просувати таємні політичні плани.

Маємо розуміти, що вона щоденно нас оточує, саме тому важливо розуміти її основні цілі, завдання та функції.

Цілі пропаганди:

- Формування громадської думки, що досягається через цілеспрямоване подання інформації, часто спрощеної або перекрученої для досягнення бажаного ефекту;
- Мобілізація суспільства, адже пропаганда використовується для спонукання людей до конкретних дій, наприклад, до підтримки певної політичної партії, участі у виборах або протестах, а також для активізації населення під час військових конфліктів;
- Зміцнення влади, яка часто використовує пропаганду для підтримки свого авторитету та легітимації рішень. Це дозволяє забезпечити лояльність населення та підтримку політичних курсів;
- Виховання національної та культурної ідентичності, адже через пропаганду держава може популяризувати національні традиції, звичаї та історію, щоб зміцнити єдність нації.

Завдання пропаганди:

- інформування та маніпуляція інформацією;
- формування світогляду та цінностей;
- консолідація (об'єднання) суспільства;
- дискредитація опонентів.

Пропаганда реалізується завдяки спеціальним інструментам зв'язку із використанням специфічних засобів та методів донесення інформації, зокрема:

- візуальні засоби – це яскрава символіка, нав'язливі образи та сильні кольори.
- вербальні методи – гучні гасла, емоційні заклики та спрощена риторика.
- медіаканали – кіно, телебачення, радіо, преса, соціальні мережі.

Також досліджуючи пропаганду дуже важливо відрізнити її від фейку та маніпуляції для того, щоб розуміти цілі та спрямування дій ворожого інформамування.

За словами медійниці Ольги Юркової, *фейк* – це зазвичай підроблена новина. Тобто це не просто брехня, а неправда, яку видають за новину.

Найпростішими ознаками фейку визначають:

- емоційність — категоричні судження, заклики до дій, емоційно забарвлені слова. Сайти-сміттярки використовують усе це у заголовках.
- неконкретні відповіді на основні прості питання: хто, що зробив, де, коли? Нема фото. Якщо такої інформації, яку можна перевірити, нема, то це фейкова чи маніпулятивна інформація.
- відсутність першоджерела.

В свою чергу, *маніпуляцію* вона визначає як свідомо викривлену інформацію для формування певного ставлення до певної проблеми, людини, явища. Це може бути надання неповної інформації, навмисне приховування певного її аспекту, зміщення акцентів у повідомленні, висмикування з контексту. В результаті у людини викривляється відчуття реальності. Пропаганда, за її словами — це форма комунікації, яка має на меті вплинути на ставлення суспільства до проблеми, ситуації чи явища. Вона використовує і фейки та маніпуляції. Інколи вона може ґрунтуватися на правдивій інформації.

2. Особливості використання пропаганди в кіно

Знову ж таки, ми вже знаємо і розуміємо, що кіно є потужним засобом масової комунікації, що здатне впливати на широку аудиторію. Пропаганда в кіно займає особливе місце, оскільки саме мова кіно дозволяє більш емоційно та ефективно доносити ідеї до глядачів. Пропаганда в кіно є потужним інструментом впливу на масову свідомість і особливо під час повномасштабного вторгнення російських окупантів в Україну активно використовується для досягнення цілей залежно від контексту та мети.

На думку дослідника Торічного, форми пропаганди стають досконалішими з розвитком технологій та з розширенням медіапростору,

проте її функції залишаються сталими протягом довгого періоду. Він визначає такі функції сучасної пропаганди:

- боротьба з ідейними супротивниками;
- управління інтерпретаціями подій на основі переконання аудиторії в правомірності поглядів і позицій комунікатора;
- обов'язкова відповідь на випадки противника, нейтралізація його зусиль;
- контроль над свідомістю населення;
- практична активізація свідомості, тобто спонукання аудиторії до певних дій.

Треба вміти розпізнавати пропаганду супротивника і нейтралізувати її. Щоби контрпропаганда була успішною, вона має бути якіснішою за пропаганду, тож це завдання складніше. Можна констатувати, що попри значні труднощі, Україна досить успішно справляється з російською пропагандою, а результатом цього є те, що і українці всередині країни, і світова спільнота знають, що відбувається, попри численні постійні намагання рф перекручувати факти.

Пропаганда активно впливає на свідомість глядачів, формуючи в них певні погляди, уявлення та змушуючи по іншому ставитися до важливих соціально-політичних подій. Це досягається завдяки *маніпуляції сприйняттям*, коли пропаганда формує бажане сприйняття реальності, приховуючи або спотворюючи факти, *емоційній реакції* глядача, адже сильні почуття, викликані мовою кіно дуже підсилюють вплив пропаганди та *стереотипізації*, адже саме кіно, традиційно, закріплює у суспільній думці стереотипи та упередження щодо певних груп чи ідей.

Під час дослідження ролі пропаганди у сучасному кінематографі фахівці задаються низкою питань, пов'язаних із етичними проблемами. Зокрема, підіймаються питання прозорості, свободи вибору та соціальної відповідальності за поширення пропаганди. Серед етичних проблем використання пропаганди називають:

- прозорість;
- свобода вибору;
- соціальна відповідальність.

Наприклад, в авторитарних країнах саме державний апарат відповідає за пропаганду яка поширюється у маси. Прикладами є такі країни як: Китай, Росія, Киргизстан та КНДР. На прикладі останньої найпростіше зрозуміти всі особливості та приклади ведення пропаганди. В розвинутих демократичних країнах де існує плюралізм думок та немає ідеологічного нав'язування регулюванням пропаганди на державному рівні займаються спеціальні органи, наприклад в Україні це «Державне агентство України з питань кіно», а у Франції «CNC» (Centre national du cinéma).

3. Сучасні приклади використання пропаганди в кінематографі

Звернемося з вами до попередньої лекції, та згадаємо найбільш яскраві та неприховані випадки використання пропаганди за допомогою мови кіно. Зокрема це відбувалося у часи Другої світової війни. Адже радянське кіно широко використовувало пропаганду для прославлення комуністичної ідеології та звеличення Сталіна. Нацистська Німеччина активно використовувала кіно для пропаганди расової переваги та антисемітизму. Голлівудські фільми також активно поширювали пропаганду проти нацизму та японського мілітаризму.

Однак, у наш час найчастіше пропаганда використовується в документальних фільмах, або кінострічках, які заявляються як ті, що засновані на реальних подіях. За словами дослідників, це дозволяє наблизити глядачів до теми оповідання та під час показу певних подій змушує їх переосмислювати ті, чи інші події, намагаючись маніпулювати свідомістю, перекручувати факти, або взагалі подавати події, яких не було в реальності.

Наприклад, типовий російський пропагандистський фільм «Кримський міст» 2018 року. Він був створений як своєрідна пропагандистська відповідь

на анексію Криму. У фільмі йдеться про будівництво Кримського мосту, яке показано як велике досягнення Росії. Підтримка анексії та образ російської держави як захисника «своїх» підсилюється через позитивне зображення цього проекту. Якщо казати безпосередньо про пропаганду в документальних фільмах, то вона зазвичай висвітлює:

- *політичну пропаганду*, адже деякі документалісти використовують фільми для поширення певних ідеологічних чи політичних поглядів.
- *корпоративну пропаганду*, адже корпорації інколи замовляють документальні фільми для показу позитивного іміджу своєї діяльності.
- *соціальну пропаганду*, адже фільми використовуються задля поширення ідей необхідності соціальних змін чи активізму.
- *релігійну пропаганду* – нав'язування віри та заклику до неї задля гуртування населення.

Окремої уваги заслуговує дослідження пропаганди у незалежному авторському кіно. Головною ознакою таких кінострічок, як правило, є їх незаангажованість та незалежність. У таких фільмах нерідко можна зустріти щирі розповіді про нагальний стан речей, а також підіймаються соціально важливі та хвилюючі питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методи пропаганди. Studall.org. 2015. URL: <http://studall.org/all-149473.html>.
2. Пропаганда для початківців. Електронний журнал «Новий час». URL: <https://magazine.nv.ua/journal/2978-journal-no-3/propahanda-dlja-chajnikov.html>.
3. Торічний В. О. Дослідження пропаганди як інструменту інформаційного забезпечення державної безпеки. – 2019 р.
4. Штан. Г. (2024). Пропаганда в сучасному російському кіно та музиці: концепції, вияви, шляхи реалізації. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/81_2024/part_2/81-2_2024.pdf#page=33.

Лекція 7

«Кіно та національна ідентичність як фільми формують уявлення про націю»

Навчальні питання

1. Історична роль та значення кіно у формуванні національної ідентичності українців
2. Роль кіно у формуванні національної свідомості
3. Образ України на міжнародній кінематографічній арені

1. Історична роль та значення кіно у формуванні національної ідентичності українців

Кінець XIX — початок XX століття стали часом зростання значення націоналізму та формування національної ідентичності. У цей період особисті ототожнення людини з нацією та її культурними цінностями почали набувати значущості. Як зазначає американський дослідник Е. Сміт, національна складова змогла об'єднати релігійно розділені спільноти на новій політичній основі. Ця складова і сьогодні є фундаментальним елементом політичних доктрин та державної політики в питаннях національної безпеки.

Дослідниця Антоніна Клосовська підкреслює, що ідентичність, зокрема національна, формується під впливом культурації, тобто участі в символічній культурі — традиціях, віруваннях, мистецтві, історії та соціалізації – засвоєнні системи знань, норм і цінностей, прийнятих у суспільстві. Культуралізація переважно забезпечує передачу цінностей від покоління до покоління, тоді як соціалізація спрямована на освоєння сучасних моделей, що активно поширюються через мас-медіа.

Відомий теоретик Денніс Макквейл відзначає важливість засобів масової інформації, серед яких особливе місце займає кінематограф. Завдяки таким характеристикам, як розважальний характер, універсальна привабливість та фотографічний реалізм, кіно має перевагу перед іншими ЗМІ

у впливі на аудиторію, включно з пропагандою. Перегляд фільму — це не лише процес пізнання, а й форма розваги, що пояснює, чому фашистські та комуністичні режими активно використовували кіно для поширення своїх ідей. Володимир Ленін, зокрема, вважав кіно найважливішим видом мистецтва та найпотужнішим засобом впливу.

В свою чергу, роль кіно у сприйнятті світу пояснюють психоаналітична та когнітивна теорії фільму. Згідно з першою, глядач занурюється у стрічку подібно до дитини, яка дивиться у дзеркало, відчуваючи всесильність (відсилаючись до «дзеркальної стадії» Жака Лакана). Перегляд фільмів є уявною насолодою, під час якої глядач потрапляє під вплив ідеологічних установок стрічки.

Славой Жижек, один із яскравих представників сучасного психоаналізу, зазначає, що «кіно — найбільш збочений вид мистецтва, оскільки воно не дає того, чого ви бажаєте, а вчить, як бажати». Психоаналітична теорія акцентує увагу на ідентифікації глядача з тим, що відбувається на екрані, приділяючи важливу роль несвідомим аспектам впливу. В свою чергу, в основі когнітивної теорії, навпаки, лежить ідея усвідомленого сприйняття: глядач, розуміючи події на екрані, може перейняти певні моделі поведінки, засвоїти ідеї та підходи до розв'язання проблем.

Важливо розуміти, що кіно є потужним інструментом культурного впливу та важливим засобом формування національної ідентичності. Сьогодні українське кіно відображає цінності, традиції, історію та менталітет народу, допомагаючи формувати уявлення про націю як серед громадян країни, так і за її межами. Протягом історії, від радянського періоду до сучасної незалежної України, національні мотиви у кіно розвивалися, перетворюючи кінематограф на важливий аспект культурної спадщини та інструмент національної самоідентифікації.

Кіно здатне не лише відтворювати події, а й створювати образи, з якими люди асоціюють себе. В українському кіно зображуються як реальні історичні події, так і вигадані сюжети, але важливим залишається те, що кіно підтримує

ідею єдності та зв'язку між поколіннями. Наприклад фільм «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова демонструє культурний код українського народу через призму фольклору та народних традицій, розкриваючи красу та багатство духовної спадщини.

Кіномистецтво в сучасній Україні, яка потерпає через повномасштабне вторгнення російських окупантів, виконує важливі функції як культурного, так і суспільного значення, сприяючи розвитку національної ідентичності, підвищенню культурної обізнаності та інтеграції України у світовий культурний простір.

По-перше, сучасне українське кіно допомагає у формуванні національної свідомості та зміцненні ідентичності. Висвітлюючи теперішні події, сучасні виклики та культурні особливості, кінематограф сприяє усвідомленню українцями власного місця в історії та значущості єдності. Це особливо важливо в умовах зовнішніх загроз та соціальних потрясінь, де кіно є способом об'єднання народу та підтримки національного духу. Такі фільми як «Кіборги» чи «Ловайськ», допомагають зрозуміти події війни та глибше відчувати трагедії і героїзм українців, пробуджуючи почуття гордості та патріотизму.

По-друге, кіномистецтво є потужним інструментом впливу на суспільну думку. Воно привертає увагу до важливих соціальних проблем, таких як гендерна нерівність, екологія, питання національних меншин та міграція. Фільми піднімають гострі теми, що дає змогу українському суспільству переглядати стереотипи, формувати нові цінності та реагувати на актуальні питання. Кінокартини як «Додому» Нарімана Алієва чи «Атлантида» Валентина Васяновича порушують теми переселення, адаптації до складних умов та наслідків війни, даючи глядачеві змогу замислитися над нагальними проблемами.

По-третє, сучасне українське кіно сприяє культурній дипломатії, популяризуючи Україну на міжнародній арені. Успіхи українських режисерів на кінофестивалях дозволяють світу краще зрозуміти українську культуру та

проблематику. Це також є важливим й для залучення інвестицій, інтересу до українських талантів та збільшення кількості міжнародних кінопроектів в Україні. Звернемося до історичних кінообразів України.

За козацької доби фільми зображали героїчні подвиги козаків. Наприклад, Київська Русь та доба козацтва — зображений у фільмах, які показують боротьбу українців за незалежність та самовизначення. У таких стрічках, як «Ярослав Мудрий» та «Запорожець за Дунаєм», показана військова міць, мудрість українців, а також культура тогочасного народу. Фільм «Тарас Бульба» є одним із найбільш знакових прикладів образу козацтва, де зображено силу духу та непокору українського народу, його волелюбність і готовність боротися за свободу. Через образи козаків і князів створюється образ України як країни з багатим героїчним минулим.

За радянського періоду українські режисери неодноразово зверталися до тем Голодомору, репресій та боротьби за незалежність. Тут доречно згадати фільми «Червоний» та «Хайтарма», адже вони ілюструють події ХХ століття, зокрема боротьбу проти радянського режиму, депортації, сталінські репресії та спротив радянській владі. Такі образи показують трагедію окупації, протистояння та складну історичну долю українців, розкриваючи патріотизм, нескореність та гідність на тлі жорстоких репресій. Вони акцентують на прагненні народу до свободи і незалежності, незважаючи на складні обставини.

За подій Майдану сучасні фільми, що відображають революційні події 2013-2014 років, стали символом національної єдності. Наприклад, картини: «Кіборги» чи «Іловайськ» про які згадували.

За подій повномасштабного вторгнення окупантів. З початку вторгнення загарбників у 2022 році створюються фільми, що розповідають про ці події та є контрпропагандою. Наприклад, найвідоміший з них «20 днів у Маріуполі».

Не варто забувати також, що фільми є відображенням національної ментальності. Адже вони формують національні архетипи, цінності та психологію.

2. Роль кіно у формуванні національної свідомості

Ми неодноразово наголошували на тому, що мова кіно грає велику роль у формуванні громадської думки і як наслідок це має вплив на світогляд. Тому очевидно, що кінематограф має вплив й на формування національної свідомості, насамперед має на меті: збереження традицій, відображення історії та відчуття єдності.

Фільми, що зображують історичні події та постаті, допомагають глядачам глибше зрозуміти коріння національної ідентичності. Українське кіно дедалі частіше звертається до образів героїв, які становлять основу національної пам'яті. Фільми про постатей, як-от Олекса Довбуш чи Богдан Хмельницький, а також діячів сучасності, допомагають закарбувати в пам'яті народу особистостей, що здійснили значний внесок у розвиток державності та незалежності. Це сприяє формуванню національної гордості й наслідуванню героїчних прикладів.

Також, наприклад, стрічки про Голодомор такі як «Гіркі жнива» чи «Поводир» дають можливість осягнути трагічні сторінки історії, які формують колективну пам'ять народу та відчуття національної єдності. Через історичні фільми глядачі не тільки дізнаються про минуле, а й отримують базу для розуміння сучасних подій. Наприклад, фільм «Кіборги» Ахтема Сеїтаблаєва є сучасною екранізацією реальних подій, які відбувалися під час оборони Донецького аеропорту. Як фахівці маємо розуміти, що кінострічка викликає у глядачів почуття гордості за свою країну та сприяє формуванню патріотичних почуттів і розумінню важливості єдності нації.

Окремо варто наголосити й про ролі кіно у збереженні та відродженні мови й культури. Під час дослідження мови кіно та генези розвитку кінематографу ми звертали увагу на те, що еволюція кінематографу спонукала до розвитку й інших галузей великої індустрії, зокрема: музики, літератури, моди ітд. Вони взаємодоповнюють один одного та гармонійно поєднуються у кінокартинах, допомагаючи популяризації національних ідей і традицій.

3. Образ України на міжнародній кіноарені

Образ України в міжнародному кінематографі формується через поєднання національних кінопроектів та фільмів іноземних режисерів, які висвітлюють українські реалії та історичні події. Зростання інтересу до України у світовій кіноіндустрії посилюється через складні політичні та соціальні процеси, які впливають на формування міжнародного іміджу країни. Україна в кіно постає як країна з багатою культурною спадщиною, трагічним історичним минулим, сильним національним характером і стійким прагненням до свободи.

В сучасних українських фільмах, представлених на міжнародних кінофестивалях, часто відображаються культурні цінності та унікальність народу. Стрічки на кшталт «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова, «Плем'я» Мирослава Слабошпицького та «Додому» Нарімана Алієва дозволяють міжнародній аудиторії відчувати багатогранність української культури, глибокий зв'язок з природою, традиціями та релігійними віруваннями. Через фольклорні мотиви та особливості побуту Україна постає як країна, де традиції відіграють важливу роль у житті, і це робить її особливою та автентичною в очах світової аудиторії.

Образ України як держави, що відстоює свою незалежність і територіальну цілісність, став особливо виразним у фільмах про події вторгнення російських окупантів. Ті самі фільми про які ми вже згадували «Кіборги» Ахтема Сеїтаблаєва та «Атлантида» Валентина Васяновича здобули визнання на міжнародних фестивалях і показують Україну як націю зі стійким і мужнім народом, готовим боротися за свою свободу. Ці кінострічки підсилюють образ України як країни, що протистоїть агресії, захищає свої цінності та виборює своє місце на міжнародній арені.

Картини сучасного українського кіно часто звертаються до трагічних сторінок історії, які формували національну свідомість і стали частиною колективної пам'яті. Фільми про Голодомор депортації та радянські репресії дають змогу світовій аудиторії зрозуміти складність історичного минулого

України та її прагнення подолати травми, які залишили глибокий слід у суспільстві. Відображення таких тем дозволяє міжнародній спільноті усвідомити масштаби трагедій, які вплинули на національний характер українців.

Разом з цим, кіно залишається ефективним інструментом культурної дипломатії. В цьому аспекті, важливим залишається представлення вітчизняних кінострічок міжнародній публіці, адже це створює позитивний імідж сучасної України, що прагне до культурного обміну та діалогу з іншими країнами. Поява українських фільмів на таких фестивалях допомагає інтегрувати нашу державу у світовий культурний простір і показує її відкритість до нових ідей та співпраці.

Дослідивши генезу розвитку українського кіно розуміємо зміни у тематиці та ідеологічному спрямуванні вітчизняних картин. Після здобуття незалежності маємо можливість спостерігати поступову трансформацію національної ідентичності: створюються маркери української ідентичності, зароджується головна ідея сучасної України зі своїми стереотипами, історією, культурою та героями. За часів президенства Л. Кучми та його політики двовекторності в кіно та серіалах проглядалися тенденції до тотальної русифікації та американізації. На екранах українців почали з'являтися російські, американські, німецькі, французькі та інші картини, що позитивно вплинуло на розширення світогляду, але негативно вплинуло на розвиток вітчизняного кіно, яке не мало можливості на конкурувати з такими картинами.

Після вторгнення російських загарбників в Україну та анексії Криму вектор розвитку держави почав змінюватися у бік проєвропейського, що мало відображення й у кінематографі. Активніше почав перейматися досвід розвинутих держав Європи, а також використовуватися їх досвід створення кіно. Події повномасштабного вторгнення російських окупантів в Україну лише стимулювали розвиток вітчизняного патріотичного кіно, а також дали поштовх до взаємодії із міжнародними партнерами, намагаючись ефективно

протидіяти російській пропаганді. Як за підтримки держави, так і за допомогою іноземних партнерів в Україні створюються різножанрові фільми, а також привертається увага до нагальних суспільно-політичних та соціальних проблем суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакальчук В. О. Становлення національної ідентичності як складової європейського культурного простору: можливості копродукції // Стратегічна панорама. – 2018. – №. 2. – С. 47-52.
2. Волошенюк О. Українська ідентичність у дзеркалі українського кіно: замітки з V Одеського міжнародного кінофестивалю // Студії мистецтвознавчі. – 2014. – №. 3. – С. 86-97.
3. Демиденко М. В. Історичне кіно як чинник формування національно-культурної ідентичності (конструювання соціально-культурного повсякдення). – 2024.
4. Мікрюков О. О. Національна ідентичність у контексті проблем пост колоніалізму: компаративний вимір // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. ГС Сковороди. Сер.: Літературознавство. – 2012. – №. 1 (2). – С. 115–120-115–120.
5. Новікова Л. Роль сучасної української кінодокументалістики в моделюванні національної ідентичності // Мистецтвознавство України. – 2012. – №. 12. – С. 147-155.
6. Пащенко А. Персонаж фільму як втілення концепцій соціальної і національної ідентичності (на матеріалі українського поетичного кіно) // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. – 2015. – №. 7. – С. 146-153.
7. Циба Г. Пошуки національної ідентичності та історичної правди в українському кіно доби Перебудови (1986-1991) // МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія. – 2014. – №. 10. – С. 224-233.

Лекція 8

«Роль кіно в створенні образу ворога та інструмент пропаганди під час російсько-української війни»

Навчальні питання

1. Важливість кіно як засобу комунікації та інструменту впливу
2. Особливості сучасної російської кінопропаганди проти України
3. Вплив російської кінопропаганди на сприйняття України за кордоном
4. Як протистояти кінопропаганді в умовах гібридної війни з РФ

Вступ

Як ми вже знаємо, кіно є інструментом, який дозволяє формувати колективну свідомість і суспільні уявлення в людей. Під час російсько-української війни роль кіно та медіа стала особливо важливою в контексті інформаційної війни та пропаганди. Варто розуміти, що в цих умовах, обидві сторони використовують кінематограф та інші види мистецтва для того, щоб впливати на громадську думку, мобілізувати підтримку населення та засуджувати дії супротивника.

Російські та українські кінематографісти використовують кіно для створення наративів, що підкріплюють їхні позиції в конфлікті. Зазвичай це: документальні фільми, які висвітлюють героїзм військових чи страждання цивільних, або художні кінострічки, де сторони представлені як негативні персонажі. Кінематограф в наш час став частиною ширшої пропагандистської машини, яка прагне переконати населення у правоті власної сторони, викликаючи емоційну реакцію, співчуття чи обурення.

Важливо зазначити, що українська пропаганда спрямована на ворожу контрпропаганду. Її головним інструментом є правдиве та об'єктивне висвітлення подій, а також показ звірств окупантів на широкий загал з метою осуду ворога та притягнення її до відповідальності.

1. Важливість кіно як засобу комунікації та інструменту впливу

На відміну від тексту, кіно забезпечує швидку передачу ідей, емоцій та смислів, що створює можливість міжкультурного обміну. Наприклад, у міжнародному кінематографі можна знайти фільми, які мають універсальну цінність та зрозумілість, незалежно від мови чи національних особливостей. Окрім того, кіно є багатоканальним засобом комунікації: воно поєднує звук, зображення, мову тіла та музичний супровід, створюючи повний ефект присутності і залучаючи глядача на всіх рівнях сприйняття. Це робить його надзвичайно ефективним інструментом передачі емоційних повідомлень, які залишаються в пам'яті надовго.

Як інструмент впливу кіно активно використовується:

- для формування суспільної думки, адже кіно здатне впливати на глядацькі уявлення про певні події, ідеології чи групи людей. Наприклад, фільми на соціальні теми можуть привернути увагу до актуальних проблем, таких як бідність, екологія, права людини чи дискримінація. Завдяки популярності, кіно має можливість охоплювати значну аудиторію, формуючи суспільну думку і навіть сприяючи соціальним змінам.
- просвітницької діяльності, адже його використовують як інструмент для навчання та виховання. Наприклад, історичні фільми можуть допомогти глядачам краще зрозуміти історію та культурний спадок свого народу. Освітні фільми та документальні стрічки є ефективними інструментами в освіті, оскільки вони допомагають наочно продемонструвати важливі концепції та явища.
- психологічного та емоційного впливу, адже кіно здатне сильно впливати на емоційний стан глядача, викликаючи відчуття емпатії, співпереживання або обурення. Емоційна складова є важливою, адже фільми можуть залишити тривалий психологічний відбиток, який впливає на поведінку та рішення людини.

Також кіно є важливим інструментом для збереження та популяризації культурної спадщини, адже воно передає традиції, цінності та культурні особливості, роблячи їх доступними для широкого кола глядачів. У глобалізованому світі кінематограф сприяє міжкультурному діалогу та взаєморозумінню, оскільки іноземні фільми дозволяють глядачам ознайомитись із культурою інших народів.

Кіно часто використовувалося для створення образу ворога, особливо в часи воєн і політичних конфліктів. Протягом XX століття та на початку XXI століття кіноіндустрія служила потужним інструментом пропаганди, формуючи негативне ставлення до певних націй, ідеологій або соціальних груп.

Під час I світової війни кіно лише починало формуватися як масове мистецтво, але воно вже виконувало роль пропаганди. В кінострічках того часу британські та американські кінематографісти часто зображали німців як жорстоких варварів, схильних до насильства та руйнування. Наприклад, британський фільм «The Battle of the Somme» (1916) використовувався для підвищення патріотизму та зображення німецьких солдатів як безжальних агресорів, що мотивувало британське суспільство до підтримки військових зусиль.

Нацистська Німеччина активно використовувала кіно для створення негативних образів євреїв, комуністів та союзних сил. Один із найвідоміших фільмів цього часу — «Вічний жид» (1940), антисемітська документальна стрічка, що була спрямована на дискредитацію єврейської спільноти, пропагуючи ідеї націонал-соціалізму і викликаючи ненависть до євреїв.

Голлівуд також випускав численні пропагандистські фільми, що формували негативний образ нацистів і японців. Фільм «Чому ми воюємо» (Why We Fight), знятий на замовлення американського уряду, пояснював американцям необхідність участі у війні і показував фашистську Німеччину та імперську Японію як смертельні загрози для світу. Інший приклад — «Зелена

берета» (1945), де японці зображувалися як агресивні та підступні вороги, яких необхідно перемогти.

За часів холодної війни Голлівуд активно підтримував ідею боротьби з комунізмом, створюючи образи радянських агентів як підступних і небезпечних людей. Фільми, такі як «Червона загроза» (Red Menace) (1949), демонстрували комуністів як приховану загрозу для американського суспільства, здатну проникати у всі сфери життя. Інший приклад — фільм «Доктор Стрейнджлав, або Як я навчився не хвилюватися і полюбив атомну бомбу» (1964), який висміював абсурдність ядерної гонки та страх перед комуністами. У радянському кіно американці часто зображувалися як імперіалісти, що прагнуть загарбати світ, а капіталізм — як несправедливий лад, що експлуатує трудящих. Наприклад, у фільмі «Секретний агент» (Щит і меч) (1968) американські агенти та шпигуни показані як безпринципні й жорстокі люди, а сам фільм підкреслював героїзм радянських розвідників у боротьбі з імперіалізмом.

Під час війни у В'єтнамі американське кіно використовувалося як інструмент для формування образу в'єтнамців і комуністів як небезпечних ворогів. Спочатку Голлівуд випускав фільми, що виправдовували американське втручання у В'єтнамі. Зокрема, у фільмах, таких як «Зелені берети» (1968), в'єтнамські комуністи зображувалися як підступні вороги, а американські солдати — як захисники свободи. Проте з часом в американському суспільстві виникло розчарування війною, що відобразилося у фільмах, які демонстрували складність і безглуздість конфлікту. У стрічках «Апокаліпсис сьогодні» (1979) та «Взвод» (1986) війна показана як жорстока й беззмістовна, без явного образу ворога, що відображало зміну суспільних настроїв.

У сучасних фільмах, знятих після подій 11 вересня 2001 року, часто зображуються терористи та ісламські радикальні групи як головні вороги. Голлівудські фільми, такі як «Повітряний маршал» (2014) та «Зеро Дарк

Тридцять» (2012), демонструють боротьбу з тероризмом і акцентують увагу на загрозі з боку ісламських екстремістів.

Через кіно радянська влада мала змогу формувати не лише позитивний образ радянської системи, але й нав'язувати стереотипи, що сприяли спотворенню образу українського народу. Основні аспекти деформації сприйняття українців у радянському кіно включали:

- стереотипізацію українців як сільських жителів і «простих» людей, адже в радянському кіно систематично зображилися українці як сільські мешканці, часто обмежуючи їхні образи до простих селян, що мають «наївну» життєву філософію. Цей стереотип особливо простежується у фільмах, де українці зображені як веселі, легковажні люди, які співають і танцюють, не цікавлячись важливими соціальними чи політичними питаннями. Прикладом може бути фільм «Трактористи» (1939), де головні герої, попри зображення трудової доблесті, виглядають відсталими від сучасних тенденцій та покірливими перед радянською владою.
- українці як неблагонадійні елементи коли після II світової війни, коли почалася боротьба з національними рухами в західній Україні, багато фільмів зображували українських націоналістів як ворогів народу, злочинців і зрадників. Фільм «Незламний» 1956 року, показував українських повстанців у негативному світлі, представляючи їх як бандитів і антипатріотів, що нібито загрожували стабільності радянської держави. Це підживлювало недовіру та негативне сприйняття українського націоналізму серед широкої аудиторії в СРСР.
- ідеалізацію радянського «братства народів» та ігнорування української ідентичності, коли українців майже не було можливості на кіноекрані проявити власну національну ідентичність. Замість цього, вони зображувалися в контексті радянських цінностей, що нівелювало їхні культурні особливості. Це призводило до того, що українське

суспільство сприймалося як частина російськоцентричної радянської культури.

- дискредитацію української мови та культури, адже як раніше неодноразово наголошувалося, радянське кіно часто маргіналізувало українську мову і культуру, представляючи їх як відсталі або комічні. Українські герої на екрані зазвичай розмовляли російською мовою, а якщо використовували українську, то це часто мало комічний або принизливий відтінок. Такий підхід сприяв створенню стереотипу про українську мову як сільську і непридатну для «високої» культури або інтелектуальних дискусій.
- романтизацію радянських подвигів на теренах сучасної України, адже радянське кіно активно романтизувало образи радянських героїв, які боролися на території України під час війни або після неї. Це створювало враження, що саме радянські герої, а не українці, є головними захисниками українських земель і національних інтересів. Наприклад, у фільмах, присвячених II світовій війні, українські військові зображувалися як частина «радянського народу», що захищає батьківщину, а будь-які згадки про незалежну українську позицію були відсутні.

У наш час інформація давно перетворилася на зброю. І на росії неодноразово використовували та продовжують застосовувати різноманітні інформаційні методи й технології у війні проти України. Серед російського населення поширюється паніка щодо можливого наступу США чи НАТО з території України, міфічних «бандерівців», що нібито захопили владу в Україні, та нацистів, які начебто забороняють російськомовним громадянам спілкуватися російською. Пропаганда спрямована на те, щоб переконати громадян у необхідності війни в Україні. За даними міжнародної організації письменників, перекладачів і редакторів, що захищає свободу слова та культурну спадщину, російська влада повністю контролює інформаційний простір. Більшість російських медіа належить державі і, відповідно, є

інструментом пропаганди; інші медіа знаходяться у власності осіб, лояльних до Кремля.

Маємо розуміти механізми дії пропаганди, а щоб це зробити варто звернути увагу на сучасні методи російської пропаганди, ті візуальні прийоми для маніпуляцій, поширення вигідних наративів, придушення опозиційних голосів і залякування суспільства через вибіркові репресії. ТОП-5, які найбільш поширених виглядає так:

Дегуманізація ворога, коли супротивник дегуманізований, у глядача зникає співчуття до нього. Наприклад, президент Росії Володимир Путін неодноразово називав українців «бандерівцями, нацистами та наркоманами». З початком повномасштабної війни російське телебачення розповсюджує фантастичні історії про біологічні лабораторії, нібито створені для розробки зброї проти росіян. Це сприяє сприйняттю ворога не просто як чужинця, а як чогось огидного та небезпечного. Від 2014 року російська пропаганда почала активно працювати на окупованих територіях, формуючи негативний образ української держави в новинах та медіа.

Зв'язок опонента з Гітлером, коли бракує переконливих аргументів, пропаганда часто порівнює опонентів з Гітлером. В останні роки російські медіа часто ототожнюють президента України Володимира Зеленського з нацистським лідером, використовуючи при цьому популярну в Росії ідею про перемогу у Другій світовій війні. Така асоціація створює сильний емоційний відгук серед росіян, які сприймають кожний конфлікт як продовження боротьби з фашизмом. Пропаганда активно залучає мілітаристські мотиви, підкреслюючи героїзм та спадковість «подвигу предків».

Мілітаризація образу лідера, адже часто в пропаганді білоруських та російських медіа використовують мілітарні образи лідерів для того, щоб представити їх як сильних та рішучих. Це допомагає створити враження про лідера як про «залізну руку», що керує країною. Завдяки цьому населення схильне сприймати таких лідерів як захисників, а не як авторитарних правителів.

Ототожнення критиків влади з ворогами держави – це один із методів, які демонструють, як російська пропаганда змушує суспільство ототожнювати державу та владу з однією особою. Наприклад, голова Держдуми РФ В'ячеслав Володін якось заявив: «Без Путіна немає Росії». Цей меседж допомагає пропагандистам нав'язати думку, що критика влади автоматично означає зраду та непатріотичність.

Використання терміну «лінія партії». Саме цей термін з'явився ще за радянських часів, але досі актуальний у РФ. Сьогодні російське телебачення пропагує псевдопатріотизм, оформлюючи ток-шоу у кольорах національного прапора, що створює у глядача враження національної єдності та причетності до державних справ.

Натомість на росії дуже люблять зображати із себе мучеників, апелювати до почуття несправедливості, нечесності, виправдовувати свої дії, прикриваючись вигаданими приводами ітд. Якщо казати ширше, то російська пропаганда поширюються також й за допомогою соцмереж, ЗМІ, музики та багатьох інших галузей і сфер. Головним в цьому залишається постійне чередування способів поширення власних наративів.

Наратив – це спосіб, манера викладу якоїсь історії. Процес повідомлення цієї історії називається нарація. Наративна війна стає основною в інформаційну добу, коли відео і медіа замінюють ракети та снаряди. Російські наративи визначають причини воєнних дій, щоб виправдати їх в очах свого населення та всього світу. Науково-дослідний центр гуманітарних проблем ЗСУ спільно із Головним управлінням морально-психологічного забезпечення ЗСУ провели дослідження та визначили сотню наративів, які РФ використовує в пропаганді проти нас. Подивитися можна [за посиланням](#).

ТОП-5 російських наративів проти України:

1. «Україна є недодержавою». Таким чином московія використовує свій пропагандистський наратив адже, по-перше, це дозволяє виправдати свої агресивні дії відносно України. За такої логіки, росія стверджує, що Україна не здатна забезпечитисвою власну безпеку та територіальну цілісність, тому

вона повинна втручатися, щоб захистити російськомовне населення. По-друге, наратив про недодержавність України може використовуватися як засіб залучення на свій бік деяких українських громадян, які можуть відчувати невдоволення, з тих чи інших причин, діяльністю української влади. По-третє, цей наратив є засобом забезпечення внутрішньополітичної стабільності в росії. Шляхом створення ворожнечі до України, російська влада намагається спрямувати увагу на зовнішньополітичні проблеми, що допомагає зняти напругу внутрішнього соціально-економічного тиску на владу. Він направлений на те, щоб заперечити існування українського народу як окремого від російського і дискредитувати українську державність.

Насправді ж Україна – це держава з понад тисячолітньою історією свого творення. Першою повноцінною державою, яку створили українці, була Русь (інколи її ще називають «Київська Русь»). Сталося це наприкінці IX століття понад 1100 років. Столицею Русі був Київ, а на місці Москви, Санкт Петербурга та інших російських мегаполісів тоді були дикі ліси й непролазні болота. Держава зі столицею в Києві проіснувала до середини XIII століття. Українці протягом багатьох століть вели запеклу боротьбу проти всіх поневолювачів та створювали свої держави на всіх етапах історичного розвитку. Українці – вистояли і домоглися незалежності. І продовжують воювати за неї тепер, проти агресії російської федерації.

2. «Українська влада є «неонацистською, нелегітимною та дискредитованою». Цей наратив направлений на дискредитацію української влади та розкол в українському суспільстві. Московія застосовує свій пропагандистський наратив про те, що українська влада є «неонацистською, нелегітимною та дискредитованою» з кількох причин. По-перше, такий наратив допомагає росії легітимізувати свою агресивну поведінку щодо України, таку як анексію Криму, підтримку сепаратистських рухів на сході України та повномасштабну агресію. За таких обставин, росія використовує аргумент, що вона захищає своїх співвітчизників в Україні від українських «неонацистів». По-друге, наратив про «дискредитовану» українську владу використовується як засіб

залучення на свій бік деяких українських громадян, які можуть відчувати невдоволення з тих чи інших причин діяльністю української влади. Тези про те, що до влади в Україні прийшли нацисти, російська пропаганда почала активно розвивати з 2014 року. Але навіть те, що у 2019 році президентом України стала людина із єврейським корінням, не зупинило росіян. Згодом самі росіяни усвідомили, що наратив про нацизм не працює і вдалися до інших маніпуляцій. Спершу вони казали, що Україна – це фашистська або нацистська держава, а тепер називають її терористичною.

Отже, наратив про «нелегітимну та дискредитовану» українську владу є складовою частиною пропагандистської кампанії росії з метою досягнення своїх політичних та геополітичних цілей.

3. «Захід експлуатує Україну та є деструктивним для світового порядку». Такий наратив спрямований на те, щоб представити Захід на чолі зі США як експлуататора України у своїх геополітичних інтересах і загрозу світовому порядку, а також на формування в українському суспільстві недовіри до заходу.

Пропагандистський наратив про те, що Захід експлуатує Україну та є деструктивним для світового порядку, використовується росією з різних причин. Одна з можливих причин – це зміцнення внутрішньої підтримки у росії шляхом створення образу ворога і презентування себе як захисника прав слабких держав. Також, цей наратив є інструментом зовнішньої політики росії, за допомогою якого вона намагається підірвати довіру Заходу до України і змінити відносини між країнами на свою користь. Крім того, наратив про експлуатацію України також використовується росією для підкреслення своєї ролі як суперника Заходу, який намагається захистити свої інтереси в регіоні.

Але насправді, з початку повномасштабного вторгнення станом на кінець лютого 2023 року обсяги тільки міжнародної економічної допомоги перевищили 38 мільярдів доларів. Завдяки надходженням міжнародної фінансової допомоги міжнародні резерви зростали, починаючи з жовтня 2022 року, і станом на кінець січня 2023 року досягли 29,9 мільярда доларів. В

цілому, використання пропагандистських наративів може бути частиною ширшої стратегії росії щодо зміцнення свого впливу в регіоні та далеко за його межами.

4. «Російська меншіна є об'єктом утисків в Україні». Цей наратив спрямований на формування переконань про незаконне і насильницьке витіснення всього російського в Україні: мови, церкви, історії та культури, російської меншини, проросійських ЗМІ та політиків. Пропагандистський наратив про те, що російська меншіна є об'єктом утисків в Україні, має такі цілі для росії. Його перша мета полягає у створенні образу ворога та підтримки націоналістичного настрою в росії. Цей наратив використовується для зміцнення внутрішньої підтримки у росії, підкреслюючи, що російські громадяни, які живуть за кордоном, потребують захисту. Друга мета полягає в підриві довіри між Україною та її партнерами на Заході. росія використовує цей наратив, щоб сформувати у своїх партнерів на Заході відчуття недовіри та сумніву щодо України, яка має значну російську меншіну, і яка, на думку росії, знущається над нею. Крім того, пропагандистський наратив про утиски російської меншини використовувався для зміцнення російського впливу в Україні, зокрема на її Півдні та Сході. Цей наратив повинен сприяти підтримці російської агресії російськомовними жителями, вважаючи, що вони захищають свої права та інтереси.

Насправді ж, в Україні, до початку російської агресії, зберігалось домінування російської мови в бізнес-середовищі та засобах масової інформації, нею публікувалось більшість друкованої продукції. Російською спілкувалися переважна більшість державних службовців вищого та середнього рангу, всупереч законодавству російська домінувала серед бюрократичного апарату. Існувало непропорційно широке представництво російської мови в системі освіти. В усіх сферах громадського життя, як-то в бізнесі, сфері послуг, шоу-бізнесі, кіно- та відеопрокаті, виробництві телесеріалів, Інтернеті тощо, присутність української було малопомітним. В

східних та південних регіонах України, де поширювалось уявлення про утиски російської мови і громадян, що нею послуговуються, якраз українська мова перебувала на межі зникнення і потребувала захисту, зокрема і в межах упровадження «Європейської хартії регіональних мов та мов меншин».

5. «Існує зовнішня загроза для РФ». Цей наратив спрямований на залякування НАТО, США й України; представлення їх агресорами, які планують військовим шляхом повернути окуповані росією території України, а також на виправдовування необхідності вирішення росією українського питання військовим шляхом. Мета створення міфічного образу зовнішньої загрози для росії полягає в тому, що по-перше, це допомагає внутрішньо-політичному контролю. Створення міфу про зовнішню загрозу дозволяє керівництву росії зміцнити своє політичне панування та контроль над населенням, спонукаючи його до об'єднання проти вигаданої загрози. По-друге, створення міфу про зовнішню загрозу може використовуватись для управління міжнародним співтовариством та дипломатичної маніпуляції. Заява про існування зовнішньої загрози дозволяє росії переконувати інші країни у необхідності збільшення військових витрат та підвищення рівня бойової готовності. По-третє, створення міфу про зовнішню загрозу може бути використано для виправдання агресивних дій росії на міжнародній арені, таких як окупація Криму або агресія проти України, втручання у справи інших держав тощо. У цілому, створення міфу про зовнішню загрозу є інструментом політичної маніпуляції, який дозволяє росії зберігати свої внутрішній контроль, зміцнювати свій вплив на міжнародній арені та виправдовувати свої агресивні дії.

Також доречним в цьому аспекті є розібрати вплив російської кінопропаганди на сприйняття України за кордоном. На мою думку, відповідь на це запитання витікає з вищезгаданого. На росії протягом довготривалого часу роблять все можливе для дискредитації України та українців в своїй країні, за кордоном і навіть безпосередньо на території України. В контексті російського кіно, яке активно використовує елементи пропаганди, поширює в

міжнародному медіапросторі спотворені образи України та українців дійсно простежується цілеспрямовано робота з дезінформації та дискредитації нашої держави. Така інформація впливає на суспільні настрої, а також на політичні рішення й громадську думку в інших країнах. Серед основних наративів знову ж таки виділю:

- формування негативного образу України;
- дегуманізацію українців та історичні спотворення;
- просування російського наративу про «єдність» та «братерство»;
- використання відомих акторів та високої якості зйомок;
- вплив на дипломатичні та культурні відносини;
- затінення правдивих українських наративів.

4. Як протистояти кінопропаганді в умовах гібридної війни з РФ

Інформаційна війна сьогодні є складовою гібридної війни, яка поєднує традиційні бойові дії з нетрадиційними методами, такими як інформаційні операції, кібератаки, економічний тиск, політична дестабілізація та психологічний вплив. З 2014 року РФ активно використовує всі ці інструменти агресії проти України, зокрема впливаючи на громадську думку. Тому ефективна протидія в інформаційній війні є важливою складовою нашої перемоги. Сприйняття подій в Україні за кордоном впливає на рівень політичної підтримки та обсяги допомоги. Не менш важливим є розвінчування ворожих наративів та фейкової інформації, що може впливати як на українське суспільство, так і на держави-партнери, та боротьба з ними.

РФ має впливові пропагандистські канали, орієнтовані на західну аудиторію, і виділяє значні кошти з державного бюджету на їх фінансування. Наприклад, щорічно там спрямовують понад 300 мільйонів доларів на підтримку лише одного багатомовного державного телеканалу Russia Today (RT). Окрім прямих витрат на пропагандистські медіа та дезінформаційні кампанії, на росії також застосовують інші методи інформаційної війни, як-от кібератаки, хакерські дії і мову кіно.

На думку фахівців, найбільш дієвими елементами протидії кінопропаганді і пропаганді в суспільному житті як такій є:

Контрпропаганда, тобто створення альтернативного, правдивого контенту, що спростовує міфи.

Міжнародна солідарність, зокрема об'єднання зусиль з іншими країнами у протидії глобальному впливу пропаганди та висвітлення реальних подій.

Розвиток медіаграмотності та просвітницька діяльність, які сьогодні є основою для користувачів соцмереж та людей, які живуть в сучасному цифровому світі. Зокерма, пропонується просвітницька робота з мешканцями задля того, щоб навчити їх критично сприймати інформацію з екрану телевізора, смартфона чи комп'ютера, а найголовніше: перевіряти джерела інформації, аналізувати контекст та формувати власну думку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко Н. М. Головні наративи сучасної російської пропаганди в умовах консцієнтальної війни РФ проти України // Scientific notes of the institute of journalism. – 2020. – №. 1. – С. 180-202.
2. Висоцький О. Ю., Халапсіс О. В. (2024). Кіно і політична пропаганда. URL: <http://irdnu.dp.ua/storage/files/methodicals/bAgV77vc5t.pdf>.
3. Ільницький В., Старка В., Галів М. (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України // Український історичний журнал.
4. Пасічний Р. Я. Вплив сучасної російської пропаганди на країни Європи // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – 2021. – С. 70-75.
5. Петручок Ю. Пропаганда як метод інформаційної війни Російської Федерації проти України // Збірник тез Міжнародної студентської науково-технічної конференції «Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання» . – 2018. – Т. 2. – С. 183-184.

6. Свинаренко Н. О. Сучасна російська імперська пропаганда: згубний вплив для сьогоднішніх українців. – 2023.
7. Стеблина Н. Пропаганда у документальному кіно тоталітарних режимів: аналіз інструментів впливу на масову аудиторію на прикладі стрічок Л. Рифеншталь // редакційна колегія. – 2023. – с. 193.
8. Юськів Х. Наративи російської пропаганди в Україні // Вісник Львівського університету. – 2020. – №. 30. – С. 226-232.

Лекція 9

«Феміністичні ідеї в кіно: пропаганда чи боротьба за права»

Навчальні питання

1. Розуміння фемінізму та його ролі в кінематографі
2. Вплив фемінізму на сучасне кіно та майбутні тренди
3. Основні проблеми українського фемінізму в кіно та рекламі

Вступ

Фемінізм – це соціально-політичний рух, метою якого є досягнення рівності між статями у всіх сферах життя. Він охоплює права жінок на освіту, працевлаштування, політичну участь, економічну незалежність, а також боротьбу з гендерними стереотипами та насильством. В свою чергу, кінематограф, як одна з найвпливовіших форм мистецтва та мас-медіа, вже давно став потужним інструментом для поширення ідей фемінізму та зміни ставлення суспільства до гендерної рівності.

Варто розуміти, що фемінізм пройшов через кілька хвиль розвитку. Перша хвиля, що розпочалася ще в середині XIX століття, вона зосереджувалась на виборчому праві для жінок. Друга хвиля, яка поширилася у 1960-1970-х роках, вимагала соціальних, економічних та репродуктивних прав. Третя хвиля фемінізму у 1990-х роках наголошувала на важливості

індивідуальних прав та включення представниць різних рас, культур і сексуальної орієнтації.

На думку дослідників, нині триває четверта хвиля, що акцентує увагу на питаннях гендерної справедливості, прав жінок у цифровій сфері та боротьбі з сексизмом у медіа. З огляду на генезу розвитку, перші фільми часто демонстрували жінок у стереотипних ролях: як домогосподарок, об'єктів захоплення або слабких героїнь. Проте з часом у кіно почали відображати більш реалістичні та різнобічні образи жінок. Феміністичні ідеї вплинули на створення фільмів, що підкреслюють силу, незалежність та різноманіття жіночих персонажів. Також нерідко жінок зображають як персонажів другорядного плану, які слугують «доповненням» для чоловіків. Проте починаючи з 1970-х років, завдяки впливу другої хвилі фемінізму, стали з'являтися сильні героїні, які порушують традиційні гендерні стереотипи.

1. Розуміння фемінізму та його ролі в кінематографі

Варто обмовитися, що у багатьох сучасних країнах світу взаємовідносини і ставлення до жінок досі регулюються історичними устоями, силою та релігією. Це країни Близького Сходу та Північної Африки в Ірані. Наприклад, Ірак посідає останнє місце за рівнем грамотності серед жінок в арабському світі. Це пов'язано з тим, що батьки бояться відправляти дівчаток в школу. По дорозі їх можуть викрасти та продати бойовикам. Полонених жінок, у тому числі дівчаток віком 9-12 років зганяють у бараки. Вони живуть в умовах повної антисанітарії та можуть бути продані в будь-який момент. У разі вдалої втечі сім'я їх назад не прийме. За місцевими законами секс поза шлюбом вважається неприйнятним.

Наочним прикладом є Індія, де 70% жінок зазнають насильства в сім'ї чи на вулиці. Злочини проти індіанок відбуваються кожні 22 хв. За індійським звичаєм, за дівчину потрібно дати багате придане при заміжжі. Вона небажана дитина в сім'ї. За даними індійського міністерства охорони здоров'я, на рік роблять 700 тис. абортів дівчаток. Сенс життя середньостатистичної індійської

жінки - родина, діти й чоловік. Дружина, відповідальна за все - за бідність чоловіка (погано молиться), його хворобу (не стежить за його здоров'ям) чи смерть (жінці покарання за гріхи). Саме тому під час дослідження важливо враховувати певні особливості, адже світ не ідеальний і далеко не всі готові відмовлятися від буденності заради кращого життя у мирі та рівності.

Пропоную дослідити роль фемінізму в кіно крізь призму холодної війни, адже українці, які тривалий час перебували у складі СРСР мають цілком зрозумілі нам сьогодні ментальні, історичні та духовно-ідеологічні принципи. Наприклад, під час холодної війни гендерна проблематика була особливо затребуваною – насамперед тому, що жіноче питання відіграло суттєву роль в ідеологічній конфронтації.

Одним із проявів несправедливості експлуататорського ладу була нерівність статей. Саме тому вирішення жіночого питання позиціонувалося радянською пропагандою як одне з головних завоювань соціалістичного ладу. Партія приділяла велику увагу цій проблемі в ідеологічній боротьбі, видавалися журнали (серед яких «Робітниця» і «Селянка», що виходили величезними накладками), публікували численні книжки та брошури, а до Міжнародного жіночого дня всі центральні газети прикрашали на перших шпальтах, в яких досягнення радянських жінок зазвичай розглядали на тлі важкого становища жінок у країнах капіталу. Тоді радянська пропаганда наголошувала, що жінку в буржуазному суспільстві сприймають як сексуальний об'єкт, унаслідок чого девальвують її людяність. Ця властивість американського суспільства перетворювати жінку на товар найбільш яскраво показувалася через проституцію, чому приділяла чималу увагу радянська пропаганда, приводячи у приклад фільми: «Сріблястий пил» чи «Генерал і маргаритки». В них американську жінку виставляють жертвою

капіталістичної системи, ба більше радянська пропаганда не забувала й про те, що ця жінка також є частиною ворожого світу.

В свою чергу, у радянській культурі ідея про те, що чоловік і жінка мають ділити і радість, і горе, що відображала марксистські погляди на комуністичну сім'ю, дістала підтримку від укоріненого у вітчизняній літературі та філософії міфу про російську жінку – рятівницю чоловіка. Саме через цю призму й відбувалася гендерна пропаганда СРСР у часи холодної війни. Також для демонстрації переваги радянських чоловіків над американськими насамперед показували їх перемоги у двобоях, чи то військове зіткнення, бійка, чи то спорт (наприклад, «Над Тисою», реж. Д. Васильєв, 1958). Дискредитація маскулінності військових противників посідало особливе місце в радянській пропаганді і показує нам сьогодні один з елементів дієвого використання технології.

І звичайно, що досліджуючи роль фемінізму в кіно не можливо обійти питання сім'ї. Знову ж таки, крізь призму радянської пропаганди, критика американської сім'ї спиралася на традиції марксистського аналізу буржуазної форми сімейно-шлюбних стосунків, що беруть початок у «Походженні сім'ї, приватної власності та держави». Ф. Енгельс і його послідовники визнавали історично прогресивний характер буржуазної сім'ї і водночас бичували її вади: комерційний характер шлюбу, підпорядковане становище жінки, розпусту, породжені нерівністю статей, проституцію як «доповнення» до одношлюбності. Вважалося, що якщо радянська сім'я ґрунтується на справді людських стосунках, звільнених від гніту приватної власності та хижацької ідеології експлуататорського суспільства, то між членами американської сім'ї немає жодного зв'язку, крім готівки, яка оскверняє найсвятіші почуття.

2. Вплив фемінізму на сучасне кіно та тренди

В наш час у фільмах все частіше показують незалежних, сильних і самодостатніх жінок, які мають власні цілі та мотивацію. Приклади таких фільмів, як «Диво-жінка» та «Капітан Марвел», демонструють популярність жіночих супергероїнь та їх роль у зміні уявлень про жінок.

Також сучасне кіно показує теми, пов'язані з жіночим досвідом, як-то: материнство, кар'єрні виклики, тілесність, соціальний тиск, самоідентифікацію та боротьбу з гендерними стереотипами. Наприклад, такі фільми, як «Маленькі жінки» та «Леді Бьорд», розкривають складні ідентичності жінок та їхній шлях до самореалізації, що вносить новий рівень емоційного і тематичного змісту, розширюючи діапазон кіно для ширшої аудиторії.

Ще в сучасному кіно завдяки тому, що все частіше підіймається проблема гендерної нерівності зростає тенденція до створення більш складних, реалістичних і цікавих жіночих образів. Як правило, вони мають глибину, власні цілі та конфлікти, що відображає різноманітні аспекти жіночого досвіду. Це стосується як головних героїнь, так і другорядних персонажок, чия присутність тепер більш змістовна.

Окремої уваги заслуговує те, що вплив фемінізму допомагає глобальній кіноіндустрії постійно переглядати усталені кліше і гендерні стереотипи. Наприклад, ідея, що жінка у фільмі має бути залежною від чоловіка або зосередженою лише на романтичних аспектах, поступово зникає. Такі зміни спонукають сценаристів і режисерів до більш оригінального підходу до персонажів та історій, розкриваючи їх як різнобічних особистостей.

Феміністичні фільми, що змінили суспільство на завжди

«Тельма і Луїза» є яскравим прикладом феміністичного кіно, де дві головні героїні, що постали проти несправедливості і насильства з боку чоловіків, вирішують самі взяти своє життя під контроль. Він зруйнував стереотипи про жіночі ролі, показуючи жінок як сильних і незалежних

особистостей. Ця кінострічка у 1991 році стала символом жіночої солідарності і культовою у феміністичному русі.

Також комедія «9 to 5» розповідає про трьох жінок, що працюють на свого несправедливого й сексистського боса, висміює дискримінацію на робочому місці. Фільм підняв питання про сексуальні домагання та нерівну оплату праці. Його успіх у 1980 році дав поштовх руху за права працівників і створенню кращих умов для жінок на робочих місцях.

Але, якою б чудовою не була боротьба за жіночі права, нажаль, в багатьох країнах по всьому світу також зіштовхуються й з відвертими зловживаннями у цьому напрямку. Існує низка об'єднань, громадських організацій, які закликають прямо вбивати чоловіків, звинувачуючи їх у всіх смертельних гріхах. Яскравим прикладом є послідовниці SCUM Manifesto «Маніфесту Товариства повного знищення чоловіків — це анархічно-утопістський маніфест американської радикальної феміністки Валері Соланас, опублікований в 1967 році. Також є чимало відтоків від фемінізму, який вже давно набув різних форм, а люди. Які поділяють начебто одні погляди, мають різні цілі та мотиви. Звичайно, що це також впливає й на культуру та кінематограф.

Все частіше у світі починають відверто критикувати ідеї фемінізму, в тому числі й в кіно. Серед основних складових обурення називають: перебільшення, ідеалізацію та стереотипи.

3. Основні проблеми українського фемінізму

На думку фахівців, найбільше вони пов'язані саме з гендерною нерівністю, насильством над жінками, нерівномірним з точки зору гендеру політичним представництвом, а також різного роду дискримінаціями та сексуалізаціями. Зокрема, з часів незалежності в Україні склалося неоднозначне ставлення щодо підтримки ідей фемінізму. В суспільній думці немає чіткого розуміння які цілі та завдання декларують ці рухи та чого прагнуть.

Що ми маємо з правом і реальною можливістю в Україні? Декларовано у нас абсолютно гендерно рівне суспільство. Але, як і в дуже багатьох аспектах суспільного життя, на жаль реальність далека від декларованої. В реальності жінок у 3,5 рази менше у Верховній Раді України ніж чоловіків. 80% держслужбовців в Україні – жінки, однак 85% вищих керівних посад (посад першої категорії) займають чоловіки. Сухі цифри: серед народних депутатів України Верховної Ради України дев'ятого скликання чоловіків – 315, жінок – 85. Частка молоді (до 35 років) серед 400 народних депутатів України становить 8,5 % – 34 народних депутати України (24 чоловіків та 10 жінок). Вищу освіту мають 388 народних депутатів України.

Для порівняння:

- У I скликанні українського парламенту було 475 народних депутатів, серед них тільки 12 жінок (2,5%).
- У II скликання було 436 нардепів – 418 чоловіків (95,9%) і 18 жінок (4,1%).
- У III скликанні Верховної ради засідали 439 чоловіків (92%) і 38 жінок (8%). Всього – 477 парламентаріїв.
- У парламенті IV скликання був невеликий регрес в плані гендерної рівності: з 509 депутатів лише 28 жінок (5,5%). У V скликанні було 483 депутати – 441 чоловік (91,3%) і 42 жінки (8,7%).
- У VI скликання Верховної ради знову пройшли 42 депутатки, але кількість нардепів була більшою (541), тому процентне співвідношення склало 92,2% проти 7,8%.
- У парламенті VII скликання працювали 432 нардепи чоловічої статі (90,4%) і 46 нардепів жіночої статі (9,6%). У VIII скликання було 412 чоловіків-депутатів (88%) і 56 жінок-депутаток (12%).

З цього можна зробити висновок про те, що є позитивна динаміка до збільшення присутності жінок в керівництві, однак ці процеси відбуваються не так швидко як хотілося б. Так само під час повномасштабного вторгнення окупантів суттєво збільшилася кількість жінок у лавах ЗСУ. Наразі саме в

Україні найбільша кількість військовослужбовців-жінок у світі (майже 67 000 осіб). Однак, у порівнянні із загальною кількістю від 1 млн 300 тис армії це все ще невеликий відсоток.

Нажаль, найболючішою темою була й залишається проблема особистої безпеки. За статистикою на 2021 рік саме питання безпеки найбільше хвилювало жінок на вулицях. Це традиційна проблема, системного рішення якій досі немає. Однак, робляться деякі кроки до поліпшення ситуації, наприклад Укрзалізниця запустила продаж квитків до жіночих вагонів, що в очах українських феміністок має суттєво знизити рівень небезпеки дівчат під час подорожей.

Щодо гендерних проблем в українському кіно, то на початку 2000-х років створювалися серіали та кіно, які зачасту активно просували наративи: рокової жінки, або красивої дурепи. Переважно дівчина у фокусі уваги начебто постійно має бути жертвою залицянь чи домагань. Однак, сьогодні такого майже немає в кіно. Цьому є декілька пояснень, насамперед війна під час якої банально почали випускатися менше фільмів та серіалів в Україні, а також те, що значна кількість жінок у лавах ЗСУ продовжують доказувати власну силу та міць і в суспільній думці вже давно не асоціюється як крихка чи розбещена. Ба більше, це підсилюється загальносвітовим поширенням фемінізму, що позитивно впливає на формування справедливого суспільства рівного в правах та обов'язках.

Інша справа – це телебачення, реклама і піар. Адже, на телебаченні до початку повномасштабного вторгнення виходило реаліті-шоу «Від пацанки до панянки». На мій погляд, така назва є досить сексистською, адже відбувається протиставлення двох образів – пацанок та панянок, де «пацанка» несе негативне забарвлення, адже жінці, начебто, необхідно бути «панянкою». Проте, слово «пацанка» у цьому телешоу характеризує не стільки спортивний стиль одягу чи, наприклад, умовно «чоловічий» характер, скільки відсутність манер, поганий зовнішній вигляд, академічну запусченість, невихованість та

наявність шкідливих звичок, на кшталт алкоголізму, куріння чи вживання наркотиків (або ж усіх одразу).

Ще один приклад – «Топ модель по-українськи». У цій передачі повсякчас відбувається об'єктивація жінок. Це досить розповсюджене явище, під час якого жіноче тіло використовують для привернення уваги до продукції, акцентуючи увагу на вторинних статевих ознаках жіночого тіла і відвертих, провокативних фразах. Модельний бізнес як ніщо інше культивує об'єктивацію, диктуючи власні умови щодо форм та зовнішності моделей. І таких прикладів, нажаль, є дуже багато.

Однак, щодо реклами та піару, то в цій царені жіночі образи експлуатуються «на повну», насамперед через те, що реклама спрямована швидко викликати тваринні інстинкти. Цим активно користуються букмекерські контори, консалтингові фірми, магазини для залучення чоловічої аудиторії. У довоєнний час купу банерів можна було знайти на автомагістралях в різних регіонах країни. Цим не цуралися горе-маркетологи, через що постійно потрапляли у скандали. (Знайшов купу прикладів на слайдах).

На думку фахівців, щоб в Україні позбутися дискримінації в кіно та рекламі треба комплексний підхід, який зможе остаточно змінити суспільну думку у бік цілковитої рівності й в цьому аспекті. Зокрема, важливим кроком може стати створення та посилення законодавчих норм, які забороняють дискримінаційні висловлювання та зображення у медіа. В нашій країні вже є деякі правові акти, які охоплюють недискримінацію, але потрібні конкретні стандарти, які регулюють зображення та представлення жінок, національних меншин, ЛГБТ-спільноти та інших груп у кіно та рекламі.

Також важливо проводити тренінги та освітні програми для працівників кіно- та рекламної індустрії щодо етичних стандартів та поваги до різноманіття. Це допоможе авторам, сценаристам, режисерам і рекламним менеджерам уникати стереотипів і краще розуміти, як створювати контент, що не принижує та не дискримінує певні групи. І звичайно культурні зміни й

громадський контроль. Створення незалежних етичних комісій або рад, що будуть стежити за недискримінаційністю контенту в ЗМІ та рекламі, що дозволить ефективно реагувати на випадки стереотипного або принизливого зображення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беседа, А. Візуалізація гендерних ролей у сучасному кіно: культурологія проблеми. Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти: матеріали їх міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, 19-20 жовтня 2023 року.–Львів: Львівський науковий форум, 2023.–107 с., 14. URL: http://lviv-forum.inf.ua/save/2023/19-20.10/_Збірник.pdf#page=15.
2. Коваль, А. П. (2025). Жіноча проблематика в Instagram як сучасний тренд. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/25943/1/Koval%202025.pdf>.
3. Цикунова Д. (2021). Сучасний український фемінізм у медіа-просторі.
4. Чанг, Ц. (2023). Трансформація образу жінки в китайському німому кіно в контексті взаємодії екранного та сценічного мистецтва. Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство», (48), 33-42. URL: <http://arts-series-knukim.pp.ua/article/download/282437/276912>.
5. Шилова А. (2021). Образ фатальної жінки в кіно: поєднання феміністичних та мізогінних ідей. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4860/Дипломна%20%28бакалаврська%29%20робота%20_Шилова%20А..pdf?sequence=1&isAllowed=y.
6. Язловуцька О. (2025). Жінки та стереотипи в англomовній та україномовній народній мудрості // International Science Journal of Education & Linguistics. – Т. 4. – №. 1. – С. 82-89.

Лекція №10

«Цензура та пропаганда в кінематографі»

Навчальні питання

1. Визначення та історичний контекст цензури в суспільно-політичному житті
2. Основні методи та вплив цензури на мову кіно
3. Сучасні форми цензури та пропаганди

1. Визначення та історичний контекст цензури в суспільно-політичному житті

Цензура — розуміється як контроль або обмеження інформації, висловлювань, художніх творів, засобів масової інформації або інших форм комунікації, що здійснюється владними органами, інституціями чи групами для захисту певних інтересів, ідеологій чи суспільного порядку. Вона може охоплювати заборону певних тем, змісту або ідей, які вважаються небажаними, шкідливими чи небезпечними.

У практичній площині цензура буває різних видів:

- Державна цензура — контроль, здійснюваний урядом або його установами.
- Самоцензура — свідоме обмеження особою або групою висловлювань чи творів через страх наслідків.
- Релігійна цензура — обмеження, накладені релігійними інституціями.
- Соціальна цензура — тиск суспільства на певні висловлювання чи поведінку.
- Економічна цензура — контроль через фінансовий вплив, наприклад, через власність на ЗМІ.

Варто розуміти, що цензура виникла через потребу органів влади та суспільства контролювати та регулювати інформацію з метою підтримання стабільності, моральних норм, релігійних переконань і політичної влади.

Історія цензури тісно пов'язана з розвитком цивілізацій та змінами в суспільних відносинах, зокрема. Цензура як явище бере свій початок ще в стародавніх цивілізаціях, де авторитарні режими вже прагнули контролювати те, що пишуть і говорять люди.

Наприклад, у стародавньому Єгипті було прийнято цензурувати релігійні тексти, щоб вони відповідали вимогам державної ідеології. Історії, що стосувалися розпусних тем або критикували владу, часто викреслювалися або редагувалися. У Давньому Римі цензура була офіційною державною посадами. Зокрема, цензори займалися наглядом за моральним станом громадян, забезпечували проведення перепису населення та контролювали публічні висловлювання та публікації, щоб не допустити негативних впливів на громадський порядок.

Також у середньовіччі, особливо в Європі, велика роль у цензурі належала церкві. Зокрема, Католицька церква здійснювала контроль над книгами, ідеями та знаннями, що могли суперечити релігійним догмам. Церква використовувала Індекс заборонених книг (*Index Librorum Prohibitorum*) — це перелік книг, які не могли бути опубліковані або поширені, якщо вони порушували релігійні принципи. А інквізиція, як частина релігійної влади, активно переслідувала еретиків і тих, хто поширював ідеї, що суперечили офіційним релігійним вченням.

Однак, з появою друкарства в XV столітті, коли книги стали доступними для більшої кількості людей, виникли нові можливості для поширення ідей, що ставали небезпечними для монархій та церкви. З ростом впливу друкарства, було необхідно впроваджувати механізми контролю за видавничою діяльністю. Це стало важливою причиною для виникнення першої систематичної державної цензури. У Німеччині, Франції та Італії цензура ставала все більш організованою. У Франції почали створювати інститути для контролю за книгами. Наприклад, Франція створила спеціальну комісію для перевірки нових видань.

У XVIII-XIX століттях цензура набувала ще більшого поширення. Монархії та уряди використовували цензуру для підтримки стабільності та боротьби з політичними ідеями, які загрожували владі. Наприклад, під час Французької революції та Наполеонівських воєн цензура ставала важливим інструментом контролю за інформацією, що могла посіяти бунт чи опозицію. У Британії, під час боротьби з революційними рухами, проводили цензуру для запобігання поширенню ідей, що могли загрожувати порядку. У XX столітті з появою тоталітарних режимів, таких як нацистська Німеччина, Радянський Союз та інші, цензура досягла нових масштабів. Влада почала контролювати не тільки публікації, а й кінематограф, радіо, телебачення, а пізніше й Інтернет.

Сьогодні цензура існує в різних формах по всьому світу. Вона може бути державною, економічною, релігійною або навіть соціальною. Технологічні можливості для контролю інформації, як-от фільтрація контенту в Інтернеті, стали новими інструментами цензури в XXI столітті. Вона може бути як явно вираженою (наприклад, блокування веб-сайтів), так і прихованою (наприклад, через алгоритми пошукових систем або соціальних мереж).

2. Основні методи та вплив цензури на мову кіно

Ми вже знаємо, що цензура — це механізм контролю над змістом фільмів, який використовується державними органами, релігійними інституціями або власниками медіа для формування бажаного суспільного дискурсу. Вона суттєво впливає на мову кіно, зокрема на діалоги, символіку, візуальні образи, теми, монтаж і навіть жанрову палітру.

Серед основних методів цензурування можна виділити наступні:

Заборона. Тобто повна заборона фільму від показу. Наприклад, фільм може бути забороненим за його політичний зміст. Тут основна мета полягає в тому, щоб унеможливити ознайомлення з небажаним матеріалом.

Яскравими прикладами є:

- Блокування веб-сайтів, книг, фільмів;

- Заборона доступу до певних платформ;
- Накладання обмежень на імпорту/експорт заборонених матеріалів.

Вирізання, тобто видалення окремих сцен або кадрів, які вважаються неприйнятними. Наприклад, вирізання насильства або сексуальних сцен. Основна мета – залишити основний контент, але усунути суперечливі елементи.

Приклади:

- Вирізання сцен із фільмів чи серіалів (наприклад, сцен насильства чи еротичного характеру);
- Прибирання небажаних фактів аби критики;
- Замазування або видалення окремих деталей.

Перероблення. Зміна сценарію або фільму для виправлення недоліків, пов'язаних з цензурою. Наприклад, додавання сцен для пом'якшення конфлікту. Все для того, щоб надати аудиторії змінену версію, яка не викликає конфліктів.

Приклади:

- Переклад чи переписування тексту, щоб прибрати небажані ідеї або натяки;
- Заміна оригінальних сцен чи персонажів у фільмах;
- Викривлення фактів для створення прийняттого наративу.

Не можна обійти й тему впливу цензури на кінематографічну творчість. Вона дійсно є значною і впливає на розвиток та зміст кіноіндустрії, зокрема через обмеження творчості, самовідцензуру, неточність і спотворення, політичний контроль та зменшення глобального впливу.

Варто розуміти, що цензура — це подвійний меч, який одночасно перешкоджає свободі творчості й іноді стимулює творчі підходи до висловлення ідей. Але загалом має більше негативних наслідків для розвитку кінематографа як мистецтва, ніж позитивний.

3. Сучасні форми цензури

та пропаганди: реклама, ЗМІ, соціальні мережі

В наш час реклама – є ледь не найбільш яскравим прикладом комерційної пропаганди, яка намагається вплинути на споживачів. ЗМІ також іноді використовують цензуру та пропаганду для контролю над інформацією, а соціальні мережі вже давно стали впливовими майданчиками для поширення пропаганди у великі маси людей. Тобто все, чим ми користуємося кожного дня фактично є джерелом пропаганди. Однак, це не є демонічним злом і пропаганда може бути різною в залежності від цілей та мотивів.

Однак, якщо ми кажемо про мову кіно, не можна обійти тематику агітаційної та інтеграційної пропаганди. Так, на думку О. Висоцького, традиційне уявлення про пропаганду як про явище, що пригнічує мислення і перетворює аудиторію на пасивного споживача інформації, не завжди відповідає дійсності. Адже між пропагандистом і аудиторією постійно існують інтерактивні відносини, які роблять пропаганду більш складним і багатогранним явищем. Це особливо помітно в контексті аналізу радянського кінематографа, який активно використовував пропаганду як інструмент формування громадської думки.

Пропаганда тісно пов'язана з риторикою, оскільки обидва ці явища спрямовані на створення переконливих повідомлень. Розглядаючи радянське кіно режисерів, таких як: Кулешов, Пудовкін, Ейзенштейн і Вертов, можна побачити, як вони застосовували монтаж для створення як риторичного, так і пропагандистського впливу на аудиторію. В цьому контексті цікавим є поділ пропаганди на два основних типи: агітаційну та інтеграційну.

Наприклад, агітаційна пропаганда покликана активізувати аудиторію для досягнення конкретних цілей, часто викликаючи значні соціальні чи політичні зміни. Така пропаганда була широко застосована в Радянському Союзі за часів Леніна і Сталіна, коли суспільство мобілізували на революційні перетворення або на підтримку воєнних зусиль. Вона характерна для молодих або революційних держав, які прагнуть активної участі громадян у політичному та соціальному житті.

В свою чергу, інтеграційна пропаганда, навпаки, спрямована на стабілізацію суспільства, зміцнення існуючого порядку і формування конформістської поведінки. Вона домінує в усталених політичних режимах і часто використовується для адаптації індивідів до повсякденного життя в умовах чинного політичного устрою. Таку пропаганду можна спостерігати, наприклад, у голлівудському кіно, яке сприяє формуванню сприйнятливості аудиторії до загальноприйнятих цінностей і норм.

Агітаційна і інтеграційна пропаганди є ключовими інструментами, які кінематограф використовує для впливу на суспільство. Радянське монтажне кіно активно мобілізувало аудиторію, використовуючи агітаційні методи, тоді як голлівудські стрічки сприяли інтеграції громадян у соціальний порядок. В наш час ситуація кардинально не змінилася. Мова кіно продовжує залишатися потужним інструментом пропаганди, про що ми неодноразово казали раніше.

Особливо важливим аспектом залишається дослідження політичної пропаганди. Вона функціонує як інструмент впливу на громадську думку і використовується як у демократичних, так і в авторитарних країнах. Однак її характер та мета реалізації суттєво різняться в цих системах.

Якщо казати про політичну пропаганду в демократичних країнах, то там вона зазвичай реалізується через відкриту конкуренцію між політичними партіями та групами. Тут вона може бути частиною передвиборчих кампаній, суспільних дебатів або мас-медійних повідомлень. Все для того, щоб залучити виборців до підтримки конкретної політичної сили та формування позитивного іміджу партій або кандидатів.

А от політична пропаганда в авторитарних країнах зазвичай є централізованою та систематичною. Її головна мета – це підтримувати владу й усунути будь-які альтернативні точки зору. Все це покликано підтримувати режим та його легітимність, нейтралізувати опозиційні рухи та критику, а також формувати ідеологічно прийнятний світогляд в масах людей

	Демократії	Авторитарні режими
Мета пропаганди	Переконати виборців, виграти вибори	Підтримка режиму, нейтралізація опозиції
Роль медіа	Плюралізм, критика	Контрольовані державою, інструмент режиму
Методи	Дебати, реклама, соціальні медіа	Цензура, культ особистості, репресії
Рівень свободи думки	Високий	Низький або відсутній

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Висоцький О. Ю., Халапсіс О. В. Кіно і політична пропаганда.
2. Павлов Д. М. Пропаганда на міжнародній арені //Гілея: науковий вісник. – 2018. – №. 130. – С. 278-284.
3. Прасюк О. В., Пастух Ю. О. Кіно як засіб політичної пропаганди в нацистській Німеччині: комунікативний та семіотичний аспекти //Global world: науковий альманах. – 2016. – Т. 2. – С. 160-166.
4. Чумаченко А. В. Кіномистецтво в системі політичної пропаганди. – 2023.

Лекція 11

«Вплив українського та міжнародного кіно на запровадження стилів і трендів»

Навчальні питання

1. Формування та вплив трендів на кіно
2. Вплив українського кіно на формування стилів і започаткування трендів
3. Кіноіндустрія – дзеркало змін

Вступ

В наш час тренд у кіно розуміється як тема, стиль, жанр або прийом, що набуває популярності у певний період часу. Він може стосуватися: жанру, тематичних аспектів, технічних нововведень чи візуального стилю. Варто розуміти, що тренди в кіно не з'являються самі по собі, а виникають під впливом деяких факторів. Наприклад, через соціальні запити. Кінематограф у погоні за славою та грошима прагне показати та іноді навіть відповісти соціальним запитам людей, як-то: бідності, проблемам бандитизму, тероризму, екології чи катаклізмам тощо.

Важливим в аспекті створення кіно, звичайно, є технологічний прогрес, який рухає індустрію вперед. Адже нові технології змінюють спосіб створення та сприйняття фільмів, наприклад технологія CGI дозволила реалізувати візуально вражаючі сцени у філмах «Аватар» та «Месники»). Також велику роль у XXI столітті почали відігравати потокові сервіси, як-то: Netflix чи Disney+, які створили тренд на міні-серіали з кінематографічною якістю.

Разом з цим, візуальна складова фільмів формує й *тренди у моді, дизайні та мистецтві*. Наприклад, ретро-естетика 1980-х, популяризована серіалом «Дивні дива», вплинула на моду, музику та дизайн. Кіберпанк, представлений у «Той, хто біжить по лезу», сприяв поширенню неонових кольорів і футуристичного стилю, та багато іншого.

1. Формування та вплив трендів на кіно

Ми вже знаємо, що мова кіно не просто відображає, але й формує соціальні тенденції. В свою чергу, тренд у кіно – це тема, стиль, жанр або спосіб, що набуває популярності у певний період часу. Саме тому цікаво, на що саме можуть впливати тренди в кіно?

В першу чергу, на мову, адже фільми додають у мовлення крилаті вирази чи нові сленгові слова. Наприклад, багатьом відомі культові фрази з не менш культових фільмів про Джеймса Бонда чи із «Зоряних війн».

Також великим є вплив *на культуру*, зокрема тому що кіно просуває ідеї, які змінюють мислення людей. Наприклад, в останнє десятиліття є масштабний тренд на сильних жіночих персонажів, прикладами є фільми «Диво-жінка», «Капітан Марвел» та інші, які вплинув на популярність феміністичних рухів. Тренди в кіно також впливають і на моду, адже здебільшого саме мова кіно та фільми зокрема формують естетичні уподобання людей. Якщо розглядати фільми, то наприклад, стиль персонажів «Великого Гетсбі» сприяв відродженню моди 1920-х років і це лише один з сотень прикладів.

Традиційно, кіноіндустрія була потужним засобом культурного впливу, що формує моду, поведінкові моделі та соціальні тренди. В цьому аспекті як українське, так й закордонне кіно мають значний вплив на стиль життя, особливо через візуальний ряд, музичний супровід, одяг і манеру поведінки персонажів. Зокрема, роль кіно як засобу формування трендів в наш час вже давно вийшло на новий рівень. Кіно, як сильний засіб впливу, переносить нас у різні світи та формує наше сприйняття. Це мистецтво впливає на наше бачення життя та задає сучасні тренди. Візуальні образи, представлені у фільмах, легко інтегруються у повсякденне життя. Зокрема це можна спостерігати у використанні одягу, в культурі та навіть архітектурі.

Якщо казати про *одяг і моду*, то дійсно головні герої часто стають еталонами стилю. Наприклад, костюми у фільмах Веса Андерсона вплинули на популярність ретро-мотивів, а українські костюми в стрічці «Толока» надихнули дизайнерів до використання етно-мотивів.

Але, також цікаво, що кіно впливає не лише на моду, але й на інтер'єрні тренди. Наприклад, у міжнародному кіно часто популяризується мінімалізм, а в українському фільмі «Кіборги» можна побачити інтерес до постіндустріального стилю. Завдяки кінематографу вводяться нові звички і навіть мовні конструкції.

Приклади впливу сучасного кіно на тренди:

Голівудські фільми на кшталт «Титанік» або «Матриця» задали тенденції в моді – від романтичних суконь до стильних чорних пальто і окулярів.

Якщо аналізувати європейське кіно, то проривними, історично, є французькі кінострічки, які часто диктують тренди у витонченості та мінімалізмі. Наприклад, образи з фільму «Амелі» стали синонімом ретро-романтики. В свою чергу, в азійському кіно завдяки стрічкам з Кореї «Паразити» та Японії «Твоє ім'я» популяризуються стримані, але глибокі символічні рішення у дизайні та одязі.

2. Вплив українського кіно на формування стилів і започаткування трендів

Український кінематограф, зокрема останніх десятиліть, відіграє важливу роль у популяризації національної культури. Наприклад, фільми на історичну тематику, акцентують увагу на автентичних українських мотивах, що сприяє:

Поширенню етностилу в моді, наприклад, народної вишиванки, чий традиційні орнаменти та прикраси стали популярними не лише в Україні, а й за її межами. Фільми, такі як «Толока» (2020) та «Захар Беркут» (2019), показали автентичні елементи українського костюма, використовуючи вишиванки, традиційні тканини та прикраси. Різні бренди почали використовувати елементи української культури у своїх колекціях, що знайшло відгук серед європейських та американських дизайнерів. В свою чергу, після виходу українських фільмів на міжнародну арену, етностиль став джерелом натхнення для багатьох колекцій у таких модних домах, як Dior і Valentino.

Популяризації фольклорної музики, адже вона не лише демонструє автентичний український фольклор, але й адаптує його до сучасних музичних тенденцій. Наприклад, у фільмі «Поводир» (2014) звучать композиції, що поєднують традиційні мотиви з сучасними аранжуваннями. Це надихнуло низку європейських виконавців включити фольклорні елементи до своєї творчості. Використання етнічних мотивів у саундтреках фільмів лише посилює глобальну популярність української музики.

Підвищенню інтересу до національної історії, бо повертає увагу до маловідомих подій і постатей, що сприяє формуванню нових ідей для творчих проектів.

Взагалі український кінематограф має багатогранну історію, яка відображає шлях національного самовизначення, культурного відродження і пошуку нових форм мистецького вираження. Від класичних фільмів початку ХХ століття до сучасних інноваційних стрічок, Україна створила кінематографічну спадщину, яка поєднує традиції з передовими технологіями і актуальними темами.

Українське кіно зародилося в часи німого кіно, коли з'явилися перші стрічки, що відображали національний дух, зокрема: Дзига Вертов і його документальний фільм «Людина з кіноапаратом» (1929) став новаторським експериментом у жанрі кіноесе. Олександр Довженко є засновником українського поетичного кіно. Його шедевр «Земля» (1930) увійшов до золотого фонду світового кінематографа, передаючи силу зв'язку людини і природи.

У радянські часи українське кіно розвивалося в умовах ідеологічного контролю. Тут можна виділити роботи: «Тіні забутих предків» (1965) Сергія Параджанова, який став новим етапом у розвитку кіномистецтва, здобувши міжнародне визнання за унікальну естетику та глибоке занурення в гуцульську культуру. Фільми Юрія Іллєнка «Білий птах з чорною ознакою» та Леоніда Осика «Камінний хрест» продовжували традиції поетичного кіно, поєднуючи соціальні теми з народною символікою.

Зі здобуттям незалежності у 1991 році українське кіно зіткнулося з кризою через брак фінансування та інфраструктури. Однак навіть у цей час з'явилися яскраві фільми: «Мамай» (2003) Олеся Саніна продовжував тему поетичного кіно, але в новому контексті. «Плем'я» (2014) Мирослава Слабошпицького стало сенсацією у світі кіно завдяки унікальному формату (фільм без слів) і глибокій драматичності.

В свою чергу, сьогодні український кінематограф переживає справжній ренесанс, об'єднуючи культурну спадщину з новаторським підходом. Зокрема, теми національної ідентичності підіймаються в Фільмах «Кіборги» (2017) Ахтема Сеїтаблаєва та «Захар Беркут» (2019) акцентують увагу на боротьбі за свободу і національну свідомість. Також наші кінематографісти все частіше використовують сучасні технології, наприклад CGI, щоб створювати якісний контент.

В наш час український кінематограф виконує важливу місію – сприяє збереженню історичної пам'яті, популяризації культури, мови та традицій. В цьому важливу роль відіграє безпосередньо історичне кіно. Також сучасні українські фільми все частіше звертаються до проблем сьогодення, підіймають питання гендерної нерівності, ЛГБТ, моралі ітд. Велика увага приділяється й розкриттю теми війни. Створюються кінострічки, які переповідають події з 2014 року, а також показують той жах, який принесли окупанти в нашу країну. Ключовим маркером у всьому цьому автентична українська мова, що сприяє її поширенню серед глядачів по всьому світу. Українську мову вже багато де знають, розуміють і активно використовують. Деякі українські вирази все є сталими для закордонних лідерів думок та політиків.

Завдяки міжнародним фестивалям Берлінале, Каннський кінофестиваль, українські стрічки стали важливою частиною глобального культурного ландшафту. Безпосередньо, перемоги українських фільмів на міжнародних подіях привертають увагу до традицій, історії та проблем, які раніше залишалися маловідомими. Яскравим прикладом є кінострічка «12 днів у Маріуполі». Також дуже важливою залишається співпраця з іноземними кінокомпаніями під час створення кінострічок. Наприклад, участь наших митців у створенні фільмів для Netflix сприяє формуванню унікального стилю, що поєднує етнічні та сучасні мотиви.

3. Кіноіндустрія – дзеркало змін

Дійсно, наш час кінематограф – це не лише розважальне мистецтво, але й важливий механізм впливу на культуру, моду та соціальні тенденції. Через фільми формуються тренди, які відображають і водночас визначають напрямок розвитку суспільства, формується громадська свідомість та культурні тенденції.

В контексті зв'язку кіно та суспільства цікавою є дзеркальна теорія кіномистецтва Зігфріда Кракауера. В основі цієї теорії лежить ідея, що кіно є своєрідним «дзеркалом» соціальної реальності. Кракауер вважав, що фільми відображають суспільні настрої, культурні цінності, ідеологію та емоційний стан певної епохи. Він вважав, що кіно не лише показує індивідуальні історії, а й фіксує колективний дух часу. Через сюжети, стилі та естетику фільмів можна зрозуміти домінуючі в суспільстві ідеї, страхи, прагнення та конфлікти. Фільми, навіть створені з розважальною метою, все одно несуть у собі відбиток суспільних умов, у яких вони виникли.

Кракауер наголошував, що кіномистецтво найкраще розкриває свої можливості, коли акцентує на реалістичному зображенні світу. Завдяки технічним можливостям кіно здатне детально передавати зовнішню реальність, а також підкреслювати непомітні аспекти повсякденного життя. Це дозволяє краще розкрити суспільну дійсність. За його словами, кіно не лише відображає реальність, але й проявляє приховані колективні бажання та страхи. Наприклад, жанрові фільми, такі як фільми жахів або мелодрами, можуть виявляти глибокі емоційні переживання суспільства, навіть якщо ці переживання не усвідомлюються на рівні індивідуума.

Кракауер використовував свою теорію для дослідження фільмів Веймарської республіки. У книзі «Від Калігарі до Гітлера» (1947) він стверджував, що німецьке кіно 1920-х років передбачило прихід нацизму, відображаючи суспільні тривоги, авторитарні тенденції та потребу в порядку. За Кракауером, фільми мають особливу силу впливати на аудиторію, оскільки вони відображають світ, який глядачі впізнають і розуміють. Ця властивість

робить кіно ідеальним засобом для маніпуляції суспільними поглядами, але також і для прогресивних змін у суспільстві.

Дійсно так і є, адже кіно завжди було способом осмислення актуальних соціальних викликів, сприяючи формуванню суспільної думки. Зокрема підіймаються питання:

- *Боротьби за рівність і права:* Такі фільми як «12 років рабства» та «Місячне світло», порушують теми расової дискримінації та ЛГБТ+ прав, змінюючи суспільне ставлення.
- *Проблеми екології:* Стрічки «Не дивіться вгору» чи «Сойка-пересмішниця» акцентують увагу на питаннях екології, надмірного споживання та політичної відповідальності.
- *Психологічні проблеми:* Фільми на тему психічного здоров'я «Джокер», «Краса по-американськи» розширюють дискурс про важливість ментального благополуччя.

Також варто розуміти, що мова кіно не лише відображає, але й формує сучасні культурні явища, зокрема, тема моди показана у фільмах «Диявол носить Prada» та «Великий Гетсбі». Сама вони задавали тренди у вбранні, зачісках та аксесуарах.

Також у кіно дедалі частіше звертаються до народних історій, наприклад, у «Відьмаку» та «Мавці. Лісовій пісні», популяризуючи культурну спадщину різних народів.

Окремо можна виділити тенденцію до зростання популярності супергеройського кіно Marvel та DC, а також антиутопій на кшталт «Голодні ігри» та «Чорне дзеркало»).

Сучасний кінематограф одночасно процвітає і трансформується під впливом нових соціальних запитів. Режисери та сценаристи змушені враховувати суворі вимоги, продиктовані актуальними тенденціями. Це значно вплинуло на те, як на великих і малих екранах зображуються чоловіки та жінки. Головні герої тепер постають у зовсім іншому світлі, ніж це було ще десятиліття тому.

Зокрема, якщо говорити про бойовики, то типовий чоловічий образ 90-х – сильний і брутальний герой, який рятує світ, перемагає ворогів і завойовує серце красуні («П'ятий елемент», «Смертельна зброя», «Руйнівник» із Сильвестром Сталлоне) – почали втрачати популярність ще наприкінці століття. Образ м'язистого героя поступово відходить у минуле.

Натомість на перший план виходять талановиті, але невпевнені аутсайтери, які через власні сумніви бояться реалізувати себе. Проте, у процесі розвитку сюжету, такі персонажі долають сильніших суперників і здобувають дівчину своєї мрії. Наприклад, це можна побачити в трилогії «Назад у майбутнє», історії Нео з «Матриці», Людини-Павука ітд.

Рух ЛГБТ+ також безпосередньо впливає на кінематограф. Появою геїв чи лезбійок у фільмах сьогодні мало кого можна здивувати. Ба більше, одностатеві відносини більше не татуйована тема, а навпаки, суспільство неохоче, але прийняло її.

Ще одним з маркерів є *мультикультурність*. Адже етнічне різноманіття персонажів на екрані за останні десятиліття природно зростало разом із розширенням аудиторії глядачів. Однак після протестів Black Lives Matter у 2020 році вибір акторського складу за етнічною ознакою почав набувати абсолютного значення. Тепер умовний «білий» чоловік рідко з'являється на екрані без супроводу. Його партнерами на знімальному майданчику мають бути представники принаймні двох інших етнічних груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брюховецька Л. Насильство і натуралізм–тренди сучасного покоління // Журнал «Кіно-Театр». – 2023. – №. 5. – С. 8-9.
2. Лущик, М. Г. (2024). Жанрово-тематична палітра сучасного українського кіно. Світ наукових досліджень. Випуск 29: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 23-24 квітня 2024 р.) / за ред.: О. Патряк та ін. ГО «Наукова спільнота», WSZIA w Opolu. Тернопіль: ФО-

- П Шпак ВБ 2024. 265 с. Збірник наукових публікацій укладено за матеріалами доповідей наукової, с. 143.
3. Москаленко-Висоцька, О., Ширман, Р. (2024). Російсько-українська війна як тематична домінанта в українському документальному кіно останнього десятиліття. Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство», (50), 50-58.
 4. Рибалко, С. Б., Семенюк, С. С. (2021). Особливості візуальної мови українського кіно XXI століття. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/06/RESULTS-OF-MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-AND-DEVELOPMENT-28-30.06.21.pdf#page=241>.
 5. Струкова М. В. Українське короткометражне кіно: сучасний стан і перспективи //Імідж сучасного педагога. – 2024. – №. 1 (214). – С. 93-99.
 6. Юник Т., Царев М. Саундтрек в сучасному кіно //Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво. – 2021. – Т. 4. – №. 1. – С. 67-77.

Лекція 12

«Кіно як елемент нав'язування та боротьби зі шкідливими звичками»

Навчальні питання

1. Роль кіно у формуванні поведінкових моделей
2. Пропаганда шкідливих звичок в кіно
3. Кіно як інструмент просвітництва та популяризації здорового способу життя

Вступ

Ми вже знаємо про те, як кіно впливає на наші думки, почуття та поведінку. Логічно, що воно також здатне впливати й на наші звички, формуючи уявлення про те, що добре, а що погано.

1. Роль кіно у формуванні поведінкових моделей

Мова кіно має великий вплив на формування поведінкових моделей, впливаючи на спосіб мислення, сприйняття світу та дії людей. Це відбувається через візуалізацію життєвих сценаріїв, емоційний вплив і демонстрацію соціальних норм.

Що стосується формування поведінкових моделей, то фахівці виділяють наступні:

- Імітація – це коли герої кінофільмів демонструють певні поведінкові моделі, які глядачі можуть несвідомо переймати.
- Нормалізація – це часте зображення певних дій у кіно. Воно, як правило, створює враження, що ці дії є нормальними, хоча насправді вони можуть бути шкідливими.
- Заохочення – це коли фільми заохочують глядачів до спроби певних дій, наприклад, куріння або вживання алкоголю, що може призвести до формування залежності.

Не менш важливим є й *емоційний вплив і впізнаваність*, адже кіно створює сильний емоційний зв'язок із глядачем, формуючи в нього емпатію, тобто співпереживання героям формує розуміння їхніх мотивів і наслідків їхніх дій. Наприклад, фільми, які показують боротьбу зі шкідливими звичками, дозволяють глядачам усвідомити наслідки неправильних рішень без потреби переживати їх самотійно.

Важливим є й *соціальний контекст*, адже кіно не рідко відображає, або навіть створює, соціальні норми. Воно здатне підсилювати суспільно прийнятні цінності чи, навпаки, підважувати їх, пропонуючи альтернативні моделі поведінки.

А ще особливо важливу роль кіно відіграє у *формуванні поведінкових моделей*. Зокрема крізь призму ідеалізації персонажів, адже нерідко виникає бажання копіювати їх стиль і переносити його у реальне життя. А також через переосмислення цінностей, адже через перегляд фільмів вони формують

уявлення про дружбу, любов, життєві пріоритети. Прикладом є серія фільмів «Гаррі Поттер», яка навчила покоління людей цінити дружбу, а також відданості та мужності.

2. Пропаганда шкідливих звичок в кіно

На жаль, у багатьох випадках кіно сприяє популяризації шкідливих звичок, таких як: куріння, вживання алкоголю та наркотиків. Ця пропаганда може бути як явною, так і прихованою, але її вплив на глядача, особливо молодь, важко переоцінити. Іноді намагаючись скопіювати поведінку головного героя фільму людина в реальному житті потрапляє в залежність. Все це може початися непомітно і призвести до вкрай негативних наслідків. Саме тому важливо розглянути за рахунок чого відбувається пропаганда шкідливих звичок у кіно.

Зокрема, одним з основних аспектів цього є, звичайно, романтизація шкідливих звичок. Найчастіше за статистикою мова йде саме про куріння. Його часто зображують як стильну або елегантну звичку, що асоціюється з незалежністю, харизмою або бунтарством. Наприклад, у класичних фільмах багато головних героїв зображуються із сигаретою в руках, що додає їм загадковості. Також й вживання алкоголю подається як символ розслаблення, успіху чи веселощів. Персонажі часто п'ють під час святкування або після важкого робочого дня, формуючи у глядачів асоціацію алкоголю з позитивними емоціями. Ба більше, у деяких фільмах навіть наркотики подаються як атрибут творчої натури, протесту або виходу за рамки буденності.

Не рідко маркетологи вдаються й до підсвідомого впливу через продакт-плейсмент. Наприклад, включення брендів сигарет, алкоголю або енергетичних напоїв у кадри фільмів є одним із прихованих способів популяризації шкідливих звичок. Адже компанії платять кіновиробникам за інтеграцію своєї продукції в сюжет, роблячи її частиною життя героїв.

Серед найбільш поширених прикладів пропаганди шкідливих звичок у фільмах можемо виділити:

Куріння, яке стало трендом ще фільмах ХХ століття, таких як «Касабланка» чи «Сніданок у Тіффані». Саме воно було невід'ємною частиною іміджу головних героїв. Навіть у сучасному кінематографі куріння часто використовується для створення драматичних образів.

Алкоголь активно використовується у великій кількості фільмів для гіпербалізації проблем чи наявності певних схильностей у головного героя. Зокрема, у фільмі «Вовк з Уолл-стріт», алкоголь зображується як частина успішного життя, навіть якщо показуються його руйнівні наслідки.

Наркотики, наприклад, у кінострічках «На голці» та «Страх і ненависть у Лас-Вегасі» є центральною темою, що може викликати у глядачів неоднозначне сприйняття. З одного боку подаються як спасіння, з іншого як очевидних фактор повного знищення людини зсередини та ззовні.

Окремо варто навести приклад серії фільмів про Джеймса Бонда. Адже вони, одним із незмінних елементів цих кінострічок є постійне вживання алкоголю, яке подається як невід'ємна частина життя головного героя. Алкоголь там подається як символ статусу та стилю. Наприклад, улюблений напій Бонда — «Vesper» (мартіні, змішаний, а не збитий) — став глобальним символом вишуканості. Цей напій асоціюється з образом героя, який завжди елегантний і впевнений у собі. Бонд регулярно п'є дорогі вина, віскі та шампанське, що підкреслює його смак до розкоші та статусу еліти.

Також алкоголь у цих фільмах часто подається як засіб розслаблення або вирішення проблем. Бонд п'є перед важливими місіями, у моменти стресу чи навіть після напружених подій. Горілчані напої ще зображуються як частина романтичних чи інтимних сцен: пити разом із партнеркою — це частина його чарівності. І звичайно, що попри значне вживання алкоголю, Бонд завжди зберігає фізичну форму, залишається розумово гострим і виконує небезпечні завдання. Це створює ілюзію, що алкоголізм не має серйозних наслідків, однак на практиці це не так!

3. Кіно як інструмент просвітництва та популяризації здорового способу життя

Попри негативні чинники, які ми перелічили вище, кіно здатне бути інструментом просвітництва. Існує низка кінострічок, що демонструють переваги здорового способу життя через образи головних героїв, їхню поведінку та життєві досягнення. В таких фільмах герої, які займаються спортом, подорожують, ведуть активне соціальне життя, стають прикладом для глядачів. Як приклад можна згадати фільми: «Роккі» та «Гонка» (Rush), які вчать дисципліні та необхідності фізичних тренувань.

Разом з цим, фільми здатні привертати увагу до серйозних проблем залежностей і пропонувати шляхи їхнього вирішення. Наприклад, фільм «28 днів» із Сандрою Буллок розповідає про реабілітаційний центр і важливість професійної допомоги у подоланні залежності.

Разом з цим варто розуміти, що через історії персонажів, їхні успіхи й помилки, фільми здатні навчати глядачів важливим життєвим принципам, таким як: відповідальність, розуміння наслідків своїх дій і важливість вибору. Зокрема, у багатьох кінострічках головні герої стикаються з вибором, який визначає їхній шлях. Наприклад, у «Людина-павук» Пітер Паркер вчиться тому, що «велика сила приносить велику відповідальність». Це стає основним уроком для аудиторії про необхідність відповідати за свої дії. А ще у фільмах можна зустріти реальні наслідки ведення занепопального способу життя. Такі картини наочно показують, до чого можуть призвести шкідливі звички або неправильні рішення у житті.

І саме реалістичне зображення наслідків поганих звичок є одним з ключових елементів впливу мови кіно на це. Важливо розуміти, що пропаганда здорового способу життя в кіно надихає великі маси людей, як отримують мотивацію від дій головних героїв, які їм подобаються та намагаються копіювати їх життя. Показуючи реальні наслідки, фільми показують глядачам реальний стан речей. Такі фільми мотивують людей

ухилитися від шкідливих звичок або шукати допомогу, якщо вони вже зіткнулися з ними.

Глобально кіноіндустрія вже багато десятиліть активно бере участь у просвітницькій діяльності, спрямованій на боротьбу зі шкідливими звичками. Фільми, як художні, так і документальні, вже давно стали ефективним інструментом підвищення обізнаності, популяризації здорового способу життя та мотивування людей до змін. Загально прийнято засуджувати паління, наркоманію та алкоголізм в кіно, однак іноді за задумкою режисера важливо показувати це в карді задля розкриття персонажів. Як правило, вони подаються в негативному світлі, а їх погані звички лише роблять персонажів більш чутливими до небезпеки.

Пропоную 2 приклади кінострічок, які прямо протидіють поганим звичкам:

«*Тут не курять*» – це фільм розповідає про тютюнового лобіста Ніка Нейлора, який заробляє на життя, просуваючи у Сенаті вигідні для тютюнової індустрії закони, дискредитуючи ініціативи проти куріння та активно пропагуючи куріння через ЗМІ та кіно. Стрічка отримала дві номінації на премію «Золотий глобус» і перемогла в категорії «Найкращий сценарій» на кінопремії Independent Spirit. Тут є цікавий факт, він полягає в тому, що хоча основною темою фільму є куріння, у ньому немає жодної сцени, де герої зображені з сигаретою.

«*Своя людина*» - у цьому кіно головні ролі виконали Аль Пачіно та Рассел Кроу. Кінострічка отримала сім номінацій на «Оскар» у 2000 році. Сюжет кінострічки заснований на реальних подіях, в ній тютюнова компанія пропонує лікарю та науковцю очолити проєкт зі створення «безпечних сигарет», які зменшували б ризик розвитку раку у курців та ймовірність пожеж через недопалки. Приваблений гуманною ідеєю, а також щедрою зарплатою в \$300 тисяч на рік, розкішним будинком і автомобілем, Вайганд погоджується. Проте, пропрацювавши в компанії кілька років, він дізнається чимало шокуючих фактів, які тютюновий бізнес приховує від суспільства. Наприклад,

куріння в ХХ столітті забрало більше життів, ніж усі війни цього періоду разом узяті, а в сигарети додаються хімічні речовини, що посилюють і прискорюють розвиток ніотинової залежності. У фільмі головний герой розкриває ці секрети, ділячись ними з глядачами після чого стикається із наслідками своїх справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Висоцький О. Ю., Халапсіс О. В. Кіно і політична пропаганда. – 2024.
2. Демура А. Кіно травмуючої дійсності: між репрезентацією та досвідом // Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені ІК Карпенка-Карого. – 2024. – №. 34. – С. 106-113.
3. Джеймс Бонд виявився алкоголіком, який вже давно мав би померти.
URL: <https://www.unian.ua/curiosities/10372935-dzheyms-bond-viyavivsya-alkogolikom-yakiy-vzhe-davno-mav-bi-pomerti.html>.
4. Шанигін А., Туровцева К., Снітковська О. (2024). Поширеність шкідливих звичок серед молоді та їх вплив на здоров'я.
5. Ямборко О. «Картинка» чи «зображення»: діалектика візуального у кіно. – 2024.

КОПТЄВ Олександр PhD з міжнародних відносин, доцент кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ
«ПРОПАГАНДА В КІНО: МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР»**

Конспект лекцій з навчального курсу «Пропаганда в кіно: міжнародний вимір» призначений для студентів спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, СЗ Міжнародні відносини, а також здобувачів усіх інших спеціальностей ДНУ ім. Олеся Гончара. У конспекті розкрито основні теоретико-методологічні підходи до виявлення, використання та протидії пропаганді, в тому числі під час повномасштабного вторгнення російських окупантів в Україну. Також значну роль приділено розвитку медіаграмотності та фактчекінгу, а також їх ролі у сучасному житті. До кожної теми наведено список рекомендованої літератури.